அமரகோசம்

ஏழாம் தொகுதி

சரசுவதி மகால் நூலகம்,
தஞ்சாவூர்.

தஞ்சாவூர் சரசுவதி மகால் வெளியீட்டு எண். 561

ஸ்ரீ:

॥ अमरकोशम् ॥

அமரகோசம்

ஏழாம் தொகுதி

(மூன்றாம் காண்டத்தில் – மூன்றாம் பகுதி)

(நிறைவுப் பகுதி)

பதிப்பாசிரியர்:

என். ஸ்ரீநிவாசன்,

சம்ஸ்க்ருத பண்டிதர் (ஓய்வு)

சரசுவதி மகால் நூலகம்

தஞ்சாவூர்.

தஞ்சாவூர் மகாராஜா சரபோஜியின்

சரசுவதி மகால் நூலகம்

மற்றும்

ஆய்வு மையம்

தஞ்சாவூர்

2015

அமரகோசம் தொகுதி-7

விலை : ரு. 150-00

0561

T.M.S.S.M-2016

நூற்பதிப்பு விளக்கக் குறிப்பு

நூற்பெயர்	:	அமரகோசம்-ஏழாம் தொகுதி
பதிப்பாசிரியர்	:	என். ஸ்ரீநிவாசன்,
வெளியிடுபவர்	:	இயக்குநர், சரசுவதி மகால் நூலகம், தஞ்சாவூர்.
வெளியீட்டு எண்.	:	[illegible]61
மொழி	:	சமஸ்க்ருதம் & தமிழ்
பதிப்பு	:	முதற் பதிப்பு
வெளியீட்டு நாள்	:	2015
தாள்	:	TNPL 18.6 கி. கி
நூல் அளவு	:	[illegible]1 x 14 செ. மீ.
பக்கங்கள்	:	[illegible]48
படிகள்	:	[illegible]00
எழுத்து	:	[illegible] & 12 புள்ளி
அச்சிட்டோர்	:	ஒளி அச்சுக்கோப்பு மற்றும் ஒளி அச்சு, சரசுவதி மகால் நூலகம்.
புத்தகக்கட்டு	:	லேமினேசன் அட்டை
பொருள்	:	நிகண்டு
விலை	:	ரூ. 150-00

வெளியீட்டாளர் முகவுரை

தஞ்சையில் அமைந்து தாண் முழுமைக்கும் அறிவுச் செல்வமாகப் பயன்பட்டுக்கொண்டிருக்கும் அரும்பெரும் நிறுவனம் சரசுவதி மகால் நூலகமாகும் சுவடிக் கருவூலமாகவும், பன்மொழி நூல்களஞ்சியமாகவும், பன்மொழி ஆய்வு மையமாகவும் திகழும் சரசுவதி மகால் நூலகம் ஆற்றிவரும் தொண்டு அளப்பரியது. அதன்கண் அமைந்துள்ள அரிய சுவடிகளை நூல்களாக சிறப்பான முறையில் பதிப்பித்து வெளியிட்டு வருகின்றது. அவ்வரிசையில் அமரகோசம் ஏழாம் தொகுதி என்னும் இந்நூல் தற்பொழுது வெளியிடப்படுகிறது.

இந்நூல் ஜைன மதத்தைச்சார்ந்த அமரசிம்மன் என்பவரால் எழுதப்பட்டது. இது மூன்று காண்டங்கள் கொண்டதாகும். இதுவரை இரண்டுகாண்டங்கள் முழுமையாகவும், மூன்றாவது காண்டத்தில் இரு பகுதியும் வெளிவந்துள்ளது. அதன் தொடர்ச்சியாக ஏழாம் தொகுதி (நிறைவு தொகுதி) தற்பொழுது வெளிவருகிறது.

அமரகோசம் பல்வேறு நாடுகளில் பல்வேறு மொழிகளில் மொழியாக்கம் செய்யப்பட்டுள்ளது. இத்துடன் பல்வேறு இந்திய மொழிகளிலும் இந்த நூல் மொழியாக்கத்துடன் வெளிவந்துள்ளன. இந்த நூலகத்தின் வாயிலாக வெளிவரும் சம்ஸ்கிருதப் பிரிவின் சார்பில் இந்த அமரகோசமே முதன்முதலாக கோசம் என்ற பிரிவில் வெளிவருகிறது என்ற செய்தியும் குறிப்பிடத்தக்கது. இந்நூலின் தமிழ் குறிப்புரைக்கு, 'அமர கல்ப வல்லி' என்று பெயரிடப்பட்டுள்ளது.

காரணம் தேவையான பொருள் மட்டுமே கொடுக்கப் பட்டுள்ளது. வேறு உரையாசிரியருடன் பொருள் வேறுபடுமாயின் தேவையான குறிப்பு மட்டுமே கொடுக்கப்பட்டும், பாடவேறுபாடுகளும் சுட்டப் பட்டுள்ளன.

இந்நூலை சிறப்பாக பதிப்பித்த இந்நூலக முன்னாள் சம்ஸ்க்ருதப் பண்டிதர் திரு. என். ஸ்ரீநிவாசன் அவர்களுக்கு என் பாராட்டுக்கள்

இந்நூல் வெளிவரத் தேவையான நிதியுதவி நல்கிய அரசுக்கு என் மனமார்ந்த நன்றியைத் தெரிவித்துக் கொள்கிறேன்.

இந்நூல் நன்கு வெளிவர ஆவன செய்துள்ள சரசுவதி மகால் நூலக நிருவாக அலுவலர் (பொ.) திரு. ம. சங்கரநாராயணன், B.A., அவர்களுக்கும், நூலகர் முனைவர் எஸ்.சுதர்ஷன், M.A.,B.Lit.,M.L.I.S.Ph.D., அவர்களுக்கும் மற்றும் நூலகப்பணியாளர்களுக்கும் எனது பாராட்டுதல் களைத் தெரிவித்துக் கொள்கிறேன்.

சமஸ்க்ருத ஆர்வலர்களுக்கும், மாணவர் களுக்கும், ஆய்வாளர்களுக்கும் இந்நூல் மிகவும் பயனுள்ளதாக இருக்கும் என்பது திண்ணம்.

தஞ்சாவூர்
09-02-2015

டாக்டர் என். சுப்பையன், இ.ஆ.ப.,
மாவட்ட ஆட்சித்தலைவர் மற்றும் இயக்குநர்,
சரசுவதி மகால் நூலகம்.

முகவுரை

வேதம் மிகத்தொன்மை வாய்ந்தது. இந்த வேதம் நான்காகப் பிரிக்கப்பட்டு ருக்-யஜுஸ்-ஸாமம்-அதர்வணம் என்று பெயரிடப்பட்டன. இவற்றுக்கு அங்கங்கள் ஆறு. அவையாவன. 1. शिक्षा, 2. व्याकरण, 3. छन्दः, 4. निरुक्त, 5. ज्योतिष, 6. कल्प.

1. சிக்ஷா- வேதங்களை உச்சரிக்கும்போது அதன் ஸ்வரங்களின் அளவுகளையும், எழுத்தின் மாத்திரைகளையும் கூறும். (शीक्षां व्याख्यास्यामः वर्णस्वरः। मात्रा बलम् । साम सन्तानः ।)

2. வ்யாகரணம்- இலக்கணம்.

3. சந்த: -யாப்பு

4. நிருத்தம் - சொற்பொருள். அதாவது வேதங்களில் காணப்படும் சொற்களின் விளக்கங்களும் மற்றும் அச்சொற்களின் தொகுப்பும். (இதுவே நிகண்டுகள் தோன்றக் காரணமாகும்) (இதனை பின்னர் விளக்கமாகக் காணலாம்)

5. **ஜ்யோதிஷம்** - யாகங்களை இன்னின்ன காலத்தில் செய்யவேண்டும் என்ற விதியைப் பின்பற்ற வேண்டுமாயின் உரிய காலத்தை அறிய வேண்டுமல்லவா ? ஆகவே உரிய காலங்களை அறிய உதவ ஏற்பட்டதாகும்.

5. கல்பம் - யாகங்களில் செய்யும் சடங்குகளில் இன்னின்ன காலத்தில் - இன்னின்ன மந்திரங்களைக் கூற வேண்டும் என்ற விதிகளைக் கூறுவது.

ஆக, வேதங்களின் ஆறு அங்கங்களே ஸம்ஸ்க்ருத மொழி வளர்ச்சிக்கு வித்தாகும்.

நிருக்தமும் அதன் வளர்ச்சியும் :

வேதங்களில் வரும் சொற்களைத் தொகுத்தும், அவற்றின் பொருளை உறுதிபடத் தெரிந்து கொள்வதற்காகவும் அமைந்ததொரு தொகுதியே நிருக்தமாகும். இதனை நிகண்டு என்ற சுட்டுச் சொல்லால் அமைத்துள்ளார் **'யாஸ்கர்'** என்ற **முனிவர்.** இதனை तम् –इमम् –समाम्नायं निघण्टवः इत्याचक्षते முதலில் வைதீகச் சொற்களின் தொகுப்பே நிகண்டு எனப்பட்டது. அதாவது வேதங்களில் பயிலப்படும் பசு முதல் தேவ பத்னி வரையுள்ள அனைத்துச் சொற்களைத் தொகுத்துச் கூறுவது. மேலும் அதற்குரிய பொருளை உறுதிபடக் கூறவேண்டாமா ? ஆகவே 'இதுதான் இச் சொல்லின் பொருள்' என்பதை அறிந்துகொள்ள உதவுவதே நிகண்டு என்று முதல் சூத்திரத்தால் விளக்குகிறார் **யாஸ்க முனிவர்.**

(निघण्टवः कस्मात् ? निगमा इमे भवन्ति–निश्चयेन निगूढार्थः सन्तो मन्त्रार्थान् – गमयन्ति – ज्ञापयन्ति इमे ।)

ஆக யாஸ்க முனிவர் இயற்றிய **'யாஸ்க நிருக்தமே'** நிகண்டு என்ற (அகராதி) துறை தோன்றக் காரணமாயிற்று எனலாம்.

இவரது காலம் பற்றிய செய்திகளை மாக்ஸ்முல்லர், கீத், பண்டார்கர் போன்றவர்கள், கி. மு. 24 ஆம் நூற்றாண்டு என்று கூறுகிறார்கள். இவர் பாணிணியின் காலத்துக்கும் முற்பட்டவர் என்று பல்வேறு சான்றுகளுடன் கூறுகின்றார்.

ஆக, மேலே கூறப்பட்டுள்ள ஆறு துறைகளையும் அடிப்படையாகக் கொண்டே பல்வேறு இலக்கண-இலக்கியங்களும் தோன்றின.

மதங்களின் வளர்ச்சி:

'மதம்' என்ற சொல்லுக்கு **'கொள்கை'** என்பதே பொருள். வேத நெறியையும்- அவற்றின் சடங்குகளையும்

ஏற்றுக்கொள்ளாத பிற்காலத்தினர் தமது கொள்கைகளை அடிப்படையாகக்கொண்டனர். அங்ஙணம் எழுந்த மதங்கள் **வேதநெறிக்குப் புறம்பான மதங்கள். இவை பௌத்தம், சமணம், சாருவாகம், காபாலிகம்** போன்று அறுபதுக்கும் மேற்பட்ட மதங்கள் நம் இந்தியாவில் தோன்றின. இவைகளை **அவைதிக மதங்கள்** என்ற சொல்லால் சுட்டப்பட்டன. இந்த மதங்களை ஏற்றுக்கொண்ட மன்னர்களும் இருந்தனர். இதன் காரணமாக அந்த அந்த மதங்களுக்கு அடிப்படையாக பல நூல்களையும் இயற்றினர். அவைகளில் பெரும்பாலான சொற்கள் ஸம்ஸ்கிருத மொழிச் சொற்களாகும். (இங்கு ஸம்ஸ்கிருதம் என்று அறிவதற்காகவே தவிர அவை ப்ராகிருத மொழிகளில் அமைந்ததாகும்)

பாணினி தோன்றுவதற்கு முன்னும், வேத காலத்திற்குப் பின்னும், மக்கள் பல்வேறு முறைகளில் பேசியும் எழுதியும் வந்தார்கள். இதனால் இந்த சொற்களின் அடிப்படையாக இருப்பது வேதமொழி என்பதை அறிந்து அவற்றைப் பிரித்து இது ஸம்ஸ்கிருதம், இது பிராகிருதம், என்று பிரிக்க ஒரு இலக்கணம் இயற்றினார் பாணினி.

இதனால்தான் இது **'ஸம்ஸ்கிருதம்' செப்பனிடப்பட்ட மொழி** என்பதாக வழங்கலாயிற்று. இதன் பயனாக **பிராகிருதம்-சம்ஸ்கிருதம்** என்று இரு பிரிவில் நூல்கள் வளர்ச்சி அடைந்தன. வசன நூல்களும், இலக்கிய நூல்களும், பிராகிருத மொழியிலும் பல எழுந்தன. ஸம்ஸ்க்ருத மொழியிலும் பல நூல்கள் தோன்றின. இதன் காரணமாக பல்வேறு சொற்களும் தோன்றின. இவற்றைத் தொகுக்கவே **'நிகண்டுகள்'** உருவாயின.

மேலும், பல்வேறு இலக்கிய-இலக்கண வளர்ச்சியின் காரணமாக மொழிகள் வளம் பெற்றன. (மொழிகளின் வளர்ச்சி பற்றி இங்கு சுருக்கமாக எழுதவேண்டிய கடமையால் இதனை நான் இங்கு விளக்கியுள்ளேன்).

கோசங்கள் என்னும் நிகண்டுகள்:

கோசங்கள் மாணவர்கள் இலக்கியங்களில் காணப்படும் சொற்களின் பொருளை அறிந்து கொள்ள உதவியாக இருப்பன. யாஸ்க முனிவர் வேதங்களின் சொற்களுக்குப் பொருள் கூறியதைப் போல புலவர்கள் இயற்றிய பல்வேறு சொற்களைத் தொகுத்து அவற்றின் பொருளை அறிவதற்காகவும், எளிய சுலோகங்கள் மூலம் தொகுக்கப்பட்டவைகளே நிகண்டுகள். இத்தகைய நிகண்டுகள் இந்திய மொழிகள் பலவற்றுக்கும் பொருந்தும். அதாவது இந்தியாவில் அந்தந்த மாநிலங்களில் வழங்கிவரும் மொழிகளுக்குரிய இலக்கிய-இலக்கணங்களும்; இதன் காரணமாக பல நிகண்டுகளும் தோன்றின.

இத்தகைய நிகண்டுகளில் பல நிகண்டுகள் வினைச் சொற்களைத் தொகுத்துக்கூறும். பல நிகண்டுகள் பெயர்ச் சொற்களைக் கூறும். ஒரு பொருளுக்குரிய பல சொற்களையும், பல பொருளுக்குரிய ஒரு சொற்களையும் தொகுத்துக் கூறும் நிகண்டுகள் தோன்றின. இதைப் போலவே ஸம்ஸ்க்ருத மொழிக்குரிய நிகண்டுகள், காலந்தோறும் பல புலவர்களால் பலமொழிகளில் தோற்றுவிக்கப்பட்டன.

ஆக, நிகண்டுகளின் நோக்கம் மாணவர்கள் எளிமையாக சொற்களின் பொருளையும், அந்தப் பொருளைக்கூறும் பிற சொற்களையும் மனனம் செய்து, உரிய முறையில் பயன்படுத்த உதவியாக இருக்கும் என்பதே. இன்று மனனம் செய்யும் முறை மறந்தே போனது. 'வைத்ததொரு கல்வி மனப்பழக்கம்' அல்லவா ?

இன்று, நாம் பொருளை அறிய வேண்டுமாயின் அகராதியைத் (Dictionary) தேடுகிறோம். அந்த நாளில் அகராதி என்பது கிடையாது. அகராதி என்பது ஆங்கிலேயர்களால் கண்டுபிடிக்கப்பட்டது. அந்நாளில் நிகண்டுகள் தான் உண்டு. இங்கு ஜான்ஸன் டிக்ஷணரி தோன்றியது பற்றி சுவையான செய்தியைக் காணலாம்.

ஜான்ஸனின் தந்தை புத்தக வியாபாரி. அவர் இல்லாத சமயங்களில் ஜான்ஸன்தான் கடையைப் பார்த்துக் கொள்வார். வியாபாரமில்லாத சமயம் அங்கிருந்த புத்தகங்களைப் படிப்பார். அப்போது அவர் பள்ளி மாணவராக இருந்ததால் நூலில் கையாளப்படும் சொற்களுக்குப் பொருள் புரியாது. மேலும் ஒரே சொற்கள் இடத்திற்குத் தகுந்தாற்போல பொருள் கொள்ள வேண்டியிருந்தது. இதனை தன் தந்தையிடம் கூறினார். 'இதன் பொருள் இதுதான். இச்சொல் இன்ன இன்ன பொருளைத்தரும்' என்று விளக்கினார். ஜான்ஸன் மனதில் இத்தகைய சொற்களை ஏன் தொகுக்கக்கூடாது ? என்று நினைத்தார். அதுவே பின்னாளில் ஜான்ஸன் டிக்ஷ்னரி (Jonson Dictionary) தோன்றக் காரணமாயிற்று. அன்று தோன்றிய ஜான்ஸனின் எண்ணமே இன்று உலகிலுள்ள கோடிக்கணக்கான மாணவர்களுக்கு ஏன் பெரியவர் களுக்குக்கூட உதவி வருகிறது எனில் மிகையில்லை.

இன்று ஜான்ஸன் நினைத்ததைப் போலவேதான் அன்று யாஸ்க முனிவரும் அன்று நினைத்திருப்பார் என்று எண்ணத் தோன்றுகின்றது. யாஸ்கரைத் தொடர்ந்து பல நிகண்டுகள் காலங்காலமாகத் தோன்றி வளர்ந்தன. அப்படித் தோன்றியதே **அமரகோசம்** ஆகும்.

அமரகோசமும் அதன் ஆசிரியரும் :

காலங்காலமாக தோன்றி வளர்ந்த நூல்களில் அமரகோசமும் புகழ் பெற்ற கோசமாகும். இந்த நூலின் ஆசிரியர் **அமரஸிம்மன்.** இவர் ஜைன மதத்தைச் சேர்ந்தவர். இவர் காலம் பற்றி அறிய முடியவில்லை. இருப்பினும் **அமரசிம்மன் ஆதி சங்கரர் காலத்தவர்** என்பதை அறிய ஒரு நிகழ்ச்சியினை ஆதிசங்கரரின் வரலாற்றைக் கூறும் நூலான **சங்கர விஜயத்தில்** காணப்படுகிறது.

ஆதிசங்கரர் அத்வைதக் கொள்கையை, வேதநெறியை பரப்பியவர். அப்போது புகழ்பெற்றிருந்த சைனம், பௌத்தம்,

சார்வாகம், காபாலிகம் போன்ற மதங்களில் வல்ல அறிஞர்களுடன் வாதிட்டு வெற்றி கண்டவர் சங்கரர். ஜைன மதத்தில் வல்லவனாக விளங்கிய அமரசிம்மனுடன் வாதிட்டார். அமரசிம்மன் (இந்நூல் ஆசிரியர்) ஜைன மதக் கருத்துக்களை முன்னிருத்தி வாது புரிந்தார். இவர்கள் இருவரும் வாது புரியும்போது, இருவருக்குமிடையே ஒரு திரைச்சீலை கட்டப்பட்டிருந்தது. சங்கரர் மிகவும் நுட்பமான கேள்விகளைக் கேட்க, தக்க பதிலும் நுட்பமாகவே வெளிவந்தது. இத்தகைய வாது புரிந்தவர் அமரசிம்மனின் உபாஸனா தெய்வமான ஸரஸ்வதி தேவியே (ஜைன சமயத்தில் ஸரஸ்வதியை வழிபடும் வழக்கமுண்டு) என்பதை தனது ஞானதிருஷ்டியால் அறிந்த சங்கரர், தேவீ! இது முறையோ ? என்று பிரார்த்தனை செய்ய, உடனே திரைச்சீலை அறுந்து வீழ்ந்தது. அச்சமயம் வாதில் தோற்றுப்போன அமரசிம்மன், தான் எழுதிய அனைத்து நூல்களையும் தீயிட்டுக் கொளுத்திக் கொண்டிருந்தான். சங்கரர் ஓடிச் சென்று அமரசிம்மனின் கையைப் பிடித்துத் தடுத்து, அவர் கையிலிருந்த எஞ்சிய ஓலைச்சுவடியைப் பறித்தார். அமரசிம்மனிடமிருந்து பறித்த அந்தச் சுவடியே அமரகோசம் என்று புகழ் பெற்ற நூற்சுவடி என்று சங்கரவிஜயம் கூறுகிறது.

ஆதிசங்கரரின் காலம் 4 ஆம் நூற்றாண்டு என்று ஆராய்ச்சியாளர்கள் கூறுகின்றனர். (கி.மு. 509-கலியுகம் 2593 என்றும் காணப்படுகிறது) இதனால் அமரசிம்மனும் நான்காம் நூற்றாண்டைச் சார்ந்தவர் என்று கொள்ளலாம். மேலும் ஆதிசங்கரர் சிவானந்த லஹரி என்ற நூலில் द्राविड शिशु: என்று குறிப்பிடுகிறார். இந்த த்ராவிட சிசு என்பது திருஞான சம்பந்தரையே குறிக்கிறார் என்று அறிஞர்கள் கூறுகின்றனர். இதனால் அமரசிம்மன் நான்காம் நூற்றாண்டைச் சேர்ந்தவர் என்று கொள்வது பொருந்தும்.

ஆயின் சம்ஸ்க்ருத இலக்கிய ஆராய்ச்சியாளர்கள் அமரசிம்மனின் காலம் பற்றி ஏனோ குறிப்பிடவில்லை என்பதும் இங்கு சிந்திக்கத்தக்கது.

அமரகோசம் : அமரகோசம் தோன்றுவதற்கு முன்னரேயே பல கோசங்கள் தோன்றியுள்ளன. அவை பெரும்பாலும் மறைந்தே போனது. இதைப்போலவே சமண சமயத்தைச் சார்ந்த பல புலவர்களால் இலக்கணங்களும் தோன்றின. இவை தோன்றிய போதிலும் பாணினியின் இலக்கணமே இன்றளவும் படிக்கப்பட்டு வருகிறது. இதற்கான காரணம் புலப்படவில்லை. பாணினி, வரருசி போன்றவர்களின் இலக்கணக் குறிப்புக்களையும் கருத்துக்களையும் இவர்களுடைய நூற்களின் சிறப்புக்களையும் அறிந்த அமரசிம்மன், இவர்களின் கருத்துக்களையே பின்பற்றியுள்ளார். இதனை இவரது நூலின் அறிமுகத்திலேயே 'समाहृत्यान्यतन्त्राणि संक्षिप्तैः' என்றும், 'पूर्वसूरिभिः' என்றும் குறிப்பிட்டுள்ளார். இதற்கு லிங்கபட்டியத்தின் உரையிலும் மேற்கண்ட கருத்துகள் இடம்பெற்றுள்ளன.

இவர் சமண சமயத்தைச் சார்ந்தவரானாலும் இந்து சமயத்தில் இன்றளவும் கடைபிடிக்கும் சில கர்மாக்களைப் பற்றியும் குறிப்பிடுவது குறிப்பிடத்தக்கது. இதன் காரணமாகவும் இந்து சமயத்தினர் இன்றளவும் அமரகோசத்தைப் பயின்று வருகின்றனர்.

இப்படி அனைவரும் பயன்படுத்தும் இந்த அமரகோசத்திற்கு ஹர்ஷர் கோச ரத்னம் (कोशरत्नं । अमरखण्डनं) என்ற பெயரில் ஒரு **மறுப்பு நூலும்** எழாமல் இல்லை. மறுப்பு எழுதப்பட்டாலும் புலவர்கள் அந்த நூலுக்குச் செவி சாய்க்கவில்லை என்பதும், இந்த அமரகோசத்திற்கு எழுந்த உரை நூல்களுமே சான்று. இதற்கான பட்டியல் (அனுபந்தம் எண்-3 காண்க) இத்துடன் இணைக்கப்பட்டுள்ளது.

அமரகோசமும் தமிழும் :

இந்த அமரகோசத்தில் மூன்று காண்டங்களும் தமிழில் மொழியாக்கம் செய்யப்பட்டு அச்சிடப்படாமல் சுவடியாகவே இருக்கின்றது என்று மு. சண்முகம்பிள்ளை அவர்கள் குறிப்பிட்டுள்ளார். ஸம்ஸ்க்ருத மொழிச் சொற்களின் பொருளை தமிழ் மக்களும் அறிவதற்காக 'பல பொருள் ஒரு சொல்லுக்காக' 'ஆரிய நிகண்டு' என்ற பெயரிலும், வீரவநல்லூர் அருணாசல நாவலர் 1900ல் இயற்றிய 'விரிவு நிகண்டு' என்பனவற்றையும் குறிப்பிடலாம்.

அமரகோசத்தின் பதிப்புகள் :

அமரகோசம் பல்வேறு நாடுகளில் பல்வேறு மொழிகளில் மொழியாக்கம் செய்யப்பட்டுள்ளது. இத்துடன் பல்வேறு இந்திய மொழிகளிலும் இந்த நூல் மொழியாக்கத் துடன் வெளிவந்துள்ளன. (அனுபந்தம்- I காண்க) சரசுவதி மகால் நூலக வெளியீடாக தற்போது தமிழில் குறிப்புரையுடன் வெளிவந்துள்ளது. அமரகோசம் 1870 மற்றும் மூலம் ஸம்ஸ்க்ருத மொழி, கிரந்த எழுத்திலும், தமிழிலும் வெளிவந்துள்ளது. ஆயின் கடந்த 100 ஆண்டுகளாக தமிழில் இந்த நூலை ஒருவரும் அச்சிடவில்லை என்பதும், இந்த நூலகத்தின் வாயிலாக வெளிவரும் சம்ஸ்கிருதப் பிரிவின் சார்பில் இந்த அமரகோசமே முதன்முதலாக கோசம் என்ற பிரிவில் வெளிவருகிறது என்ற செய்தியும் குறிப்பிடத்தக்கது.

இந்த நூலின் பதிப்பு முறை :

தற்போது வெளிவரும் இந்த தமிழ் குறிப்புரைக்கு 'அமர கல்ப வல்லி' என்று பெயரிடப்பட்டுள்ளது. காரணம் தேவையான பொருள் மட்டுமே கொடுக்கப்பட்டுள்ளது. வேறு உரையாசிரியருடன் பொருள் வேறுபடுமாயின் தேவையான குறிப்பு மட்டுமே கொடுக்கப்பட்டும், பாடவேறுபாடுகளும் சுட்டப்பட்டுள்ளன.

அமரகோசத்தின் அமைப்பு :

நூலாசிரியர் அமரகோசத்திற்குக் கொடுத்த பெயர் 'நாமலிங்கானு சாஸனம்' என்பதாகும் (நாம-லிங்க) பெயர் சொற்களும் அவற்றிற்கு பால் வேறுபாடுகளையும் ஒரு சேர அறியவேண்டும் என்பதே. ஸம்ஸ்க்ருத மொழியில், பால் வேறுபாடுகளை மூன்றாகப் பிரிக்கப்படுகின்றன. புல்லிங்கம், ஸ்த்ரீலிங்கம், நபும்ஸகலிங்கம் என்பன. இதனை ஆண்பால், பெண்பால் இவை அல்லாதன நபும்ஸக லிங்கம் என்று கொள்ளவேண்டும். இவற்றை அறிந்த பின்னரே வாக்கியங்ளை அமைத்தல் இயலும். பால் வேறுபாடுகளை நூல் முழுவதும் கூறிய போதிலும் சில பெயர்கள் ஆண்பாலிலும், பெண்பாலிலும் வரும். சில பெயர்கள் ஆண்பால் அல்லது பெண்பாலிலும், இவையல்லாத நபும்ஸக லிங்கத்திலும் வரும். இவற்றுக்கான விதிகள் பாணிணி வரருசி போன்ற இலக்கண ஆசிரியரைப் பின்பற்றி லிங்கசேஷ ப்ரகரணம் என்ற பெயரில் விசேஷ விதியாகவும் கூறியுள்ளார். இதைப்போல அவ்யய ப்ரகரணம் என்ற பகுதியில் பிரிக்க முடியாத சொற்களைத் தொகுத்தும், வேற்றுமை உருபுகளால் மாறுபடாத சொற்களைத் தொகுத்தும் கூறியுள்ளார். இப்பகுதி மாணவர்களுக்கு பெரிதும் உதவும் என்பதில் ஐயமில்லை.

மேலும், ஒரு பொருளைச் சுட்டும் சொற்களை வரிசைப் படுத்திக் கூறியுள்ளார். அதாவது ஒரு சொல் ஒரு பொருள்; பல சொல் ஒரு பொருள்; ஒரு சொல் பல பொருள் என்ற வேறுபாடுகளையும் குறிப்பிட்டுள்ளார். குறிப்பாக மலைகள், காடுகள், நதிகள் தண்ணீரின் பெயர்கள், நீரில் விளையும் பொருள்கள், சாதாரண படகு முதல் கப்பல் வரையுள்ள சொற்கள், குன்று முதல் இமயம் வரையுள்ள மலைகள், மலைகளில் காணப்படும் சமவெளிகள் போன்று பல்வேறு பெயர்ச்சொற்களும், மரம், செடி, கொடிகள் போன்றவற்றுக்கான சொற்களையும் கூறியுள்ளார்.

பொதுவாகவே அனைத்து மொழிகளும் உள்ள நிகண்டுகள் இங்ஙனமே ஆயினும், இதில் பல செய்திகளை உள்ளடக்கியதாகக் இணைக்கப்படுகிறது.

நாமலிங்கானுசாஸனம் என்ற பெயரை நூலாசிரியர் அமரசிம்மன் கொடுத்திருந்தாலும் அனைவரும் இந்த நூலை **'அமரகோசம்'** என்றே அழைத்தனர்.

இப்பதிப்பின் சிறப்பம்சம் :

தாவரவியலைப் படிக்கும் மாணவர்கள் வசதிக்காக (Botanical Names) அந்த அந்த மரம், செடி, கொடிகளுக்கான விஞ்ஞானப்பெயர், அதில் காணும் மாறுபாடுகளும் குறிப்பிடப்பட்டுள்ளன. இதுவரை பதிப்பான அமரகோசங் களில் இந்த அமைப்பு காணப்படவில்லை என்பது குறிப்பிடத்தக்கது.

வைசிய வர்க்கம் என்ற பிரிவிலுள்ள **மருத்துவக் குறிப்புக்கள்,** அதிலுள்ள வேறுபாடுகள், ஸம்ஸ்க்ருதப் பெயர்கள், அவற்றுக்கான பொருள் ஆகியவற்றை தேவையான இடங்களில் சிறு உரையாகவும் எழுதப் பட்டுள்ளது. இது ஆயுர்வேத, சித்த மருத்துவர்களுக்கு உதவும். மேலும், தொல்லியல், விலங்கியல் போன்ற துறையில் பயிலும் மாணவர்கள், ஆய்வாளர்கள் ஆகியோருக்கு சம்ஸ்க்ருதப் பெயர்களை அறிய இந்த கோசத்தின் உரை உதவும் என்று கருதுகிறேன்.

இப்பதிப்பிற்கு எடுத்தாண்ட நூல்கள் :

மூலச் சுலோகங்களை, அடையாறு நூலகத்தின் வெளியீட்டை அடிப்படையாகக்கொண்டு பதிப்பிக்கப் பட்டுள்ளது.[1]

அமரபத வ்ருத்தி என்ற பெயரில் **லிங்கைய சூரி** இயற்றிய ஸம்ஸ்க்ருத உரையின் தமிழ் மொழிபெயர்ப்பாக

1. Dr. Ramanathan.

திரு வேங்கடாச்சாரியார் அவர்கள் गुरुबालप्रबोधिका என்ற பெயரில் 1915 ஆம் ஆண்டு வெளியிட்டுள்ளார்கள். இது கிரந்த எழுத்தில் சம்ஸ்க்ருதமும், தமிழும் கலந்த மணிப்ரவாள நடையில் அமைந்ததாகும்.

सुबोधिनी (ஸுபோதினி) என்ற பெயரில் (भानुजीदीक्षितः) பானுஜீ தீக்ஷிதர் இயற்றிய உரை ஆகிய நூல்கள் எடுத்தாளப்பட்டுள்ளன.

அமரகோசம் மூன்று காண்டங்களைக் கொண்டது.
முதல் காண்டம் - 1-2 ஆகவும்
இரண்டாம் காண்டம் 3,4ல் 1, 4ல் ஆகவும்

மூன்றாம் காண்டம் 5,6,7 ஆகிய 8 தொகுதிகளாக இந்த நூலகத்தின் வாயிலாக வெளிவந்துள்ளன.

நன்றியுரை:

அமரகோசம் 2001 ஆம் ஆண்டு மத்திய அரசின் திட்டப்பணியில் 1,2 தொகுதிகளாக முதற்காண்டம் வெளியிடப்பட்டது. இரண்டாம் காண்டம் 3 தொகுதிகளாக சிறப்புக்கேண்மை பதிப்பாசிரியராக இருந்து வெளியிடப் பட்டன. பின்னர், நூலகரும் என் நண்பருமான முனைவர் எஸ். சுதர்ஷன் அவர்களின் வேண்டுகோளுக்கிணங்க மூன்றாம் காண்டம் வெளிவந்துள்ளது. இந்த நூல் பதிப்புக்காகத் தொடங்கப்பட்ட காலத்தில் எனக்கு எழுந்த சந்தேகங்களை நீக்கி, என்னை இதில் ஆற்றுப்படுத்திய காலஞ்சென்ற பிரம்மஸ்ரீ ஸ்வாமிநாத ஆத்ரேயர் அவர்களை நினைத்து வணங்குகிறேன்.

இப்பணிக்கு உறுதுணையாக நின்ற அச்சகப்பிரிவில் பணியாற்றி ஓய்வு பெற்ற திரு. ஆர். சுப்பிரமணியன் அவர்களுக்கும், மேலும் இந்நூலுக்கான அச்சுப்பணியை ஆரம்பம் முதல் நிறைவுத் தொகுதி வரை சிறப்பாக செய்த திருமதி வி. பர்வதம் அவர்களுக்கும் எனது நெஞ்சார்ந்த நன்றியைத் தெரிவித்துக்கொள்கிறேன்.

இந்நூலைப் பதிப்பிக்க ஆணை வழங்கிய மாவட்ட ஆட்சித் தலைவர் மற்றும் சரசுவதி மகால் நூலக இயக்குநர் டாக்டர் ந. சுப்பையன் இ.ஆ.ப., அவர்களுக்கும், நூற்பணியினைச் செவ்வனே நிறைவேற்றிடத் துணைபுரிந்த நிருவாக அலுவலர் திரு. ம.சங்கரநாராயணன், B.A., அவர்களுக்கும், நூலகர் முனைவர் எஸ்.சுதர்ஷன் M.A.,B.Lit.,MLIS.,Ph.D., அவர்களுக்கும் என்னுடைய நெஞ்சார்ந்த நன்றிகளைத் தெரிவித்துக் கொள்கின்றேன். நூலகக் கணினி மற்றும் நூற்கட்டுத் துறை பணியாளர்களுக்கும் என் உளமார்ந்த நன்றிகளை உரித்தாக்குகின்றேன்.

இதற்கு முன் வெளிவந்த அமரகோசத்தின் பல தொகுதிகளை மாணவர்களும், ஆய்வாளர்களும் வாங்கிப் படித்துப் பயன் அடைவதால் மிகக் குறுகிய காலத்திலேயே இரண்டு, மூன்று பதிப்புகள் வந்திருகின்றன என்பதை அறிந்து மகிழ்வடைகிறேன். வெளிவந்துள்ள 8 தொகுதிகளும் இரண்டு தொகுதிகளாகவோ அல்லது ஒரே தொகுதியாகவோ வெளிவந்தால் படிப்பவர்களுக்கு அது மிகவும் உதவும் என்று கருதுகிறேன்.

என்னை இப்பணியில் ஈடுபடுத்திய இறையருள், இது போன்ற பணிகளைத் தொடர்ந்து செய்ய அருள வேண்டும் என்று வேண்டுகிறேன்.

தஞ்சாவூர்
22-01-2015

என். ஸ்ரீநிவாசன்,
சிறப்புக்கேண்மைப் பதிப்பாசிரியர்.

அனுபந்தம் - 1

Amarakosa - Devanagari with English notes and other...

Amarakosa with Italian Translation (Pub. Rome 1798)

Text in grantha script P. Pau lino and Bartholomase.

Amarakosa - French Translation, nots and index in 2 vols.
Pub: A.L. Deslongchamps, Paris, 1839, 1845.

Indian (Translation or meanings)

Amarakosa - Bangali- Calcuta 1816

,, Hindi - Benares 1879 and 1884-Different Translation

,, Kannada-Bangalore 1924,1835,1863

,, Malayalam - Kottayam 1849,1858
Cochin 1876

,, Oriya - Cuttack 1894 with oriya Comentry

,, ,, - Puri 1910

,, Tamil - Madras - 1870

,, ,, with Amarapada Kalpataru, Madras 1915

,, Telugu - Madras, 1867-68-75.

,, ,, with English inter Pretation - Madras-1858,1873,1904

,, ,, - Lingabhatteyam - Madras-1899

,, Tamil with Tamil comenteri. Madras 1870,1875,1915

அனுபந்தம் - 2

அமரகோசத்திற்குரிய உரை, குறிப்புரை-பதவுரை முதலியன எடுத்துக்காட்டுதற்கான பட்டியல்

अमरकोश:
अमरपदविवरण by विश्वभारती
अमरमाला,
अमरान्वयप्रकाश:
अमरकोश: पञ्चिका,
अमरकोश: टिप्पनं
अमरकोश: वृत्ति,
अमरकोश: टीका
अमरकोश: वृत्ति:,
अमरकोश: व्याख्या
अमरकोश: प्रातिपदटीका
अमरकोश: मनोरमा
अमरकोश: मर्मभेदिनी by मल्लिनाथ
अमरकोश: लघुभाषा by रविवर्मन्
अमरकोश: व्याख्याप्रदीप by अच्युतउपाध्याय:
अमरकोश: बोग्मशान्ति by अप्पय्याचार्य:
अमरकोश: क्रियाकल्प: by आशाधर:
अमरकोश: काशिकावृति: by काशिनाथ:
अमरकोश:
अमरकोश: कौमुदि by कुमुदीश्वर:
अमरकोश: अमरकोशोद्धारण by कृष्णस्वामिन्
अमरकोश: बालबोधिनी by गोश्वामिशिरोमणिभट्ट:
अमरकोश: काशिकावृति: by काशिनाथ:
अमरकोश: शब्दार्थसन्दीपिका by नारायणविद्याविनोद:
अमरकोश: पञ्जिका or पदार्थकौमुदी: by नारायण शर्मन्
अमरकोशछ सुबोधिनी: by नीलकण्ठशर्मन्
अमरकोशमाला by परमानन्दशर्मन्
अमरोद्योत: by पुरुषोत्तम तर्कालङ्कार:
मुग्धबोधिनी by भरतसेना
व्याख्यासुधा-सुबोधिनी by भानुजीदीक्षित:
अभिधानबोधिनी by लक्ष्मीधर:
अमरपदवृति: by लिङ्गभट्ट:
अमरार्थ सग्रह:

அனுபந்தம் - 3*

ஸம்ஸ்க்ருத மொழியிலுள்ள பல்வேறு நிகண்டுகளின் தொகுதிகள் (முழுமை பெறாத பட்டியல்)
எடுத்துக்காட்டுக்காக

अभिधानमाला 23851 T.M.S.S.M. Library
नानार्थसङ्ग्रहः 23855 T.M.S.S.M. Library
धनञ्जयनिघण्टुः 23856 T.M.S.S.M. Library
पदमणिमञजरी 5011 ,, by श्रीधरवेङ्कटेशः
कल्पद्रुकोशः 4739-41 ,, by केशव दैवज्ञ Composed 1660 AD
पदमञ्जरी 5457 ,, by नल्लाकवि
परिभाषासङ्ग्रहः 5722 ,, by वैद्यनाथ दीक्षितः
पदमञ्जरी 5010 ,, by वेङ्कटेश्वर शास्त्रिन्
उनादि निघण्टुः 4732 ,, by वेङ्कटेश्वर शास्त्रिन्
उनादिमणिदीपिका 5675 ,, by रामभद्रमखिन्
शब्दरत्न समन्वयः 5056 ,, by शाहजिमहाराजा
शब्दार्थ सङ्ग्रहः 5063-4
शृङ्गारकोशः 4611 ,, by गीर्वाणेन्द्र दीक्षितः
एकाक्षररत्नमाला 4737
एकाक्षररत्नकमाला-निघण्टुः 4733-6 पुरुषोत्तमः
द्विरूपकोश 4763-5
त्रिरूपकोशः 6759
आख्यानमणिकोशः by नेमिचन्द्रः (Jain)
एकाक्षरीकोशः by भास्करपण्डितः

---

* New Catalogues catalogorum - Vol. 1,2,3 and 5 volumes, University of Madras, Sanskrit Dept.

एकाक्षरीनाममाला by वररुचिः

by सुधाकलश(Jain) இதேபெயரில் பலர் இயற்றியுள்ளனர்

एकाक्षरीनामकोशः by महिमसिंहगणि

एकाक्षरीकोशः by महादेवः

,, by वनमालिन्

एकार्थनाममाला by सौभरी

ऐन्द्रनिघण्टुः by पुरुषोत्तमदेव

ओषधिनिघण्टुः or गणनिघण्टुः by चन्द्रानन्द son of रविनन्द (Medical)

ओषधिनिघण्टुः or मदनविनोदनिघण्टुः by मदनपाल composid 1307 A.D.

ओषाधिनाममाला or लघुनिघण्टुः by व्यासकेशववर्मा

वैद्यनाममाला or ओषधिनाममाला by இதே பெயரில் பல

कण्ठभूषणालङ्कारः by

कोशकल्पतरु by विश्वनाथवैद्यः (1629-76) A.D.

कोशरत्न (अमरखण्डन) by हर्षः

सर्वार्थ शिखामणि or कोशरत्न by दिवाकरभट्टः

कोशसङ्ग्रहः by मधुश्रीधरः

कोशसङ्ग्रहः by राधाकृष्णः

कोशसारः by शिवरामः

कोशसावतंसः by राघव आपाखन्डीकरः (Maharashtra Bramin)

இதேபோன்று பல நிகண்டுகள் உள்ளன

श्रीः

॥ अमरकोशम् ॥

அமரகோசம்

5. लिङ्गादिसङ्ग्रहवर्गः*

இந்த நூலின் தொடக்கத்தில் வடமொழி பெயர்ச் சொற்களுக்கு முழுமையாக லிங்க வேறுபாடுகளைக் கூறுகிறேன். (संपूर्णमुच्यते वर्गैर्नामलिङ्गानुशासनम्) என்று தன் விருப்பத்தைக் கூறுகிறார். ஆனாலும் அவருடைய உள்ளத்திற்கு திருப்தி ஏற்படாமையால் இந்த வர்கத்தில் மேலும் சில சொற்களுக்கு லிங்க வேற்றுமையைக் கூறுகிறார்.

(मू) सलिङ्गशास्त्रैः सन्नादिकृत्तद्धितसमासजैः ।
अनुक्तैः संग्रहे लिङ्गं संकीर्णवदिहोन्नयेत् ॥ 1483

இந்த வர்கத்தில் லிங்கங்கள் பற்றிய சாத்திரக் கருத்துக்கள் வடமொழி இலக்கணங்களில் காணப்படுபவை. இவற்றை பாணினி, வரருசி போன்றவர்கள் வடமொழி இலக்கணங்களில் கூறியுள்ளனர். அந்த இலக்கணங்களுடன் (अप्रत्ययं, कृत्प्रत्ययं, तद्धितप्रत्ययं, समासं) சென்ற வர்க்கங்களில் கூறப்படாத சொற்களின் லிங்கவேறுபாடுகளை அறிந்துகொள்ள இந்த வர்க்கத்தில் சிறப்பாகக் கூறுகிறார்.

---

* சென்ற வர்க்கம் வரை தமிழாக்கம் செய்யப்பட்டுள்ளது. இந்த வர்க்கத்தில் வடமொழி இலக்கணத்தையொட்டிய பல்வேறு ப்ரத்யயங்கள், அதனால் மாறுகின்ற பதங்கள் அதற்குரிய பால்வேறுபாடுகள் ஆகியவைகளை தமிழாக்கம் செய்ய இயலவில்லை. இதற்கு (Trancelettaration) செய்யப்பட்டுள்ளன. கண்டுகொள்க.

இந்த கோசத்தின் தொடக்கம் முதல் வடமொழி பெயர்ச்சொற்களுக்கு பால் வேறுபாடுகளை கூறியதோடு, பல சிறப்பு விதிகளையும் கூறியுள்ளார் அமரகவி. அங்கு கூறிய விதிகளும், இங்கு கூறப்படும் விதிகளும் முரண்பாடுபட்டால் எந்த விதியைப் பின்பற்றுவது ? என்று நமக்கு ஐயம் வருமாயின், அதற்கு விளக்கம் அளிக்கிறார் இந்த கீழேயுள்ள சுலோகத்தால்.

लिङ्गशेषविधिर्व्यापि विशेषैर्यद्यबाधितः ।

இந்த வர்க்கத்தில் கூறப்படும் பால்வேறுபாடுகள் தனியானவை. முன்பு கூறிய லிங்கங்கள் மற்றும் சிறப்பு விதிகள் ஆகியவற்றுக்கு, இதில் கூறப்பட்ட பால் வேறுபாடுகள் பொருந்தாது.

स्त्रियां ....

स्त्रियां என்னும் சொல், पुंस्त्वे सभेदानुचराः என்பதால் ஆண்பால் சொற்கள் வரை பெண்பால் சொற்களும் வரும். (இது முன்பே சுட்டிக்காட்டி விளக்கப்பட்டுள்ளதைக் காண்க) உதாரணமாக श्रीः, धीः, भूः, भ्रूः (ஸ்ரீ:, தீ:, பூ:, ப்ரூ:)

........................सयोनिप्राणिनाम च ॥ 1484

யோனிகளுடன் (பெண்குறியுடன்) கூடிய உயிரினங்களின் பெயர்ச் சொற்கள் பெண்பால் ஆகும்.

1. माता (स्त्री), 2. योषित् (स्त्री), 3.सुरभिः (स्त्री) 4. करेणुः (स्त्रीः)

1. மாதா (பெ.ஆ.) தாய்
2. யோஷித் (பெ.த்) பெண்
3. ஸுரபி: (பெ.இ.) பசு
4. கரேணு: (பெ.உ.) பெண் யானை

नाम विद्युन्निशावल्लीवीणादिग्भूनदीह्रियाम् ।

1. विद्युत् (स्त्री), 2. निशा (स्त्री), 3. वल्ली (स्त्री), 4. वीणा (स्त्री), 5. दिक् (स्त्री), 6. भू (स्त्री), 7. नदी (स्त्री), 8. ह्री (स्त्री).

1. வித்யுத் (பெ.த்.) மின்னல்
2. நிசா (பெ.ஆ) இரவு
3. வல்லீ (பெ.ஈ) கொடி
4. வீணா (பெ.ஆ) வீணை
5. திக் (பெ.க்) திசை
6. பூ (பெ.ஊ) பூமி
7. நதீ (பெ.ஈ) ஆறு
8. ஹ்ரீ (பெ.ஈ.) வெட்கம்

अदन्तैर्द्विगुरेकार्थो ....

அகாரத்தில் முடியும் உத்தர பதங்களுடன் இணைந்துவரும் சொற்கள் 'ஸமாஹாரத்தில்' द्विगु ஸமாஸமாக வந்து பெண்பாலாக ஆகும். द्वगुसमासं எனில் எண்ணிக்கைகளைக் குறிக்கும் சொற்களுடைய சமாஸமாகும். संख्यापूर्वकं समासं இதற்கு உதாரணம் - पञ्चानांमूलानां समाहरः पञ्चमूली; दशमूली; त्रिलोकी ஆகியவை.

.... न स पात्रयुगादिभिः ।। 1485

முன்பு கூறிய அந்த 'த்விகு ஸமாஸம்', पात्रयुगादिभिः பாத்திரயுகம் முதலிய சொற்கள் உத்தர பதமாக இருப்பின் பெண்பாலில் வராது. இதற்கு உதாரணம் -

1. पञ्चपात्रं(न)பஞ்சபாத்ரம் (ந.அ.) ஐந்து பாத்திரங்கள்
2. चतुर्युगम् (न) சதுர்யுகம் (ந.அ.) நான்கு யுகங்கள்
3. त्रिभुवनं (न) த்ரிபுவனம் (ந.அ) மூன்று உலகங்கள் என்பதாகும்.

तल् ....

தல் ப்ரத்தியயம், பாவார்த்தத்திலும் (भावार्थे) (தன்மை) ஸமூஹார்த்தத்திலும் (கூட்டம், குழு) ஸ்வார்த்தத்திலும் (தன்னுடைய சொந்தமான அர்த்தத்திலும்) வரும் சொற்களின் பின்னால் அல்லது அத்துடன் வரும் 'தல்' ப்ரத்தயயங்களின் 'பால்' பெண்பாலாகும். இதற்கு உதாரணங்கள்-

1. भावार्थे - पुरुषभावः पुरुषता, अश्वता
2. समूहार्थे -ग्रामाणां समूहः, ग्रामता, जनता, बन्धुता, सहायता முதலியன.
3. स्वार्थे-देवा एव, देवता முதலியன.

...... वृन्दे येनिकट्यत्रा ....

वृन्दे-(समूहार्थे)(கூட்டம்/குவியல்) ஸமூஹார்த்தத்தில் விதிக்கப்பட்ட य, इनि, कट्यच्, त्र (ய, இநி, கட்யச், த்ர) என்கின்ற ப்ரத்யயங்கள் சொற்களின் இறுதியில் வந்தால் அச்சொற்கள் பெண்பாலில் வரும். இதற்குரிய உதாரணங்கள்-

1. 'य' प्रत्यान्ते-पाशानां समूहः पाश्याः (स्त्री)
2. 'इनि' प्रत्ययान्ते - खलिनी (स्त्री)
3. 'कट्यच्' प्रत्ययान्ते - रथकट्या (स्त्री)
4. 'त्र' प्रत्ययान्ते - गोत्रा (स्त्री)

.... वैरमैथुनिकादिवुन् ।

वैर - வைர - விரோதத்திலும்,
मैथुनिक - மைதுநிக - திருமணத்திலும்,
आदि - ஆதி - என்றதால் दान, दण्ड

द्वन्द्वभावकर्मवाचको वुन् प्रत्ययान्तश्च स्त्रियां वर्तते ।

1. வீப்ஸையிலும் (திரும்பத்திரும்பக்கூறுதல்) 2. தண்டத்திலும், தானத்திலும் விதிக்கப்பட்ட वुन्-प्रत्ययान्त (வுந் ப்ரத்யயாந்த) சப்தங்கள் பெண்பாலில் வரும். உதாரணங்கள்-

विरोधे-अश्वमहिषयोर्विरोधः, अश्वमहिषिका, काकोलूकिका ।
विवाहे-अत्रिभरद्वाजयोर्विवाहः,अत्रिभरद्वाजिका, वसिष्ठकुशिका ।
वीप्से-द्वौ द्वौ पादौददादि-द्विपादिकां ददादि, द्वि रातिकांददाति
दण्डे-द्वौ पादौ दण्डितः - द्विपदिकां दण्डितः, द्विशतिकां दण्डितः
दाने-द्वौपादौ व्यवसृजति-द्विपादिकां व्यवसृजति, द्विशतिकां व्यवसृजति
वुन् प्रत्ययं-वुञ् प्रत्यय த்துக்கும் उपलक्षण மாகையால் பெண்பால்.

स्त्रीभावादावनिक्तिण्ण्वुल्णच्ण्वुच्क्यब्यजिञ्ङ्निशाः ॥ 1486

स्त्रीभावादौ ஸ்ரத்திகாரத்தில் भावार्थ த்தில் விதியாகச் சொல்லப்பட்ட

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11
अनि, क्तिन्, ण्वुल्, णच्, ण्वुच्, क्यप्, युच्, अङ्, अग्, नि-श् என்கிற ப்ரத்யயங்களை அந்தமாகவுடைய சப்தங்கள் பெண்பாலில் வரும். உதாரணங்கள்-

1. अनिप्रत्ययान्तो - अजननिः, अकरणिः ।
2. क्तिन् प्रत्ययान्तो - कृतिः,भृतिः,हृतिः
3. ण्वुल् प्रत्ययान्तो - प्रवाहिका, प्रच्छर्दिका
4. णच् प्रत्ययान्तो - व्यावक्रोणी, (अन्योन्यक्रोशनं वर्तत इत्यर्थः)
5. ण्वुच् प्रत्ययान्तो - शायिका
6. क्यप् प्रत्ययान्तो - व्रज्या, समज्या, सुत्येत्यादि
7. युच् प्रत्ययान्तो - आसना, कारणा, ग्रन्थना
8. अङ्प्रत्ययान्तो - त्रपा, भिदा, छिदा,
9. अप्रत्ययान्तो - पुत्रीया
10. निप्रत्ययान्तो - ग्लानिः, म्लानिः, हानिः
11. श्प्रत्ययान्तो - मृगया, इच्छा

1. அநிப்ரத்யயாந்தத்தில் - அஜநநி:, அகரணி:
2. க்தின் ப்ரத்யயாந்தத்தில்- க்ருதி:, ப்ருதி:, ஹ்ருதி:
3. ண்வுல் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - ப்ரவாஹிகா, ப்ரச்சர்திகா
4. ணச் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - வ்யாவக்ரோணீ
5. ண்வுச் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - சாயிகா
6. க்யப் ப்ரத்யயாந்தத்தில்-வ்ரஜ்யா,ஸமஜ்யா,ஸுத்யேத்யாதி
7. யுச் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - ஆஸநா, காரணா, க்ரந்தநா
8. அங் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - த்ரபா, பிதா, சிதா
9. அப்ரத்யயாந்தத்தில் - புத்ரீயா
10. நி ப்ரத்யயாந்தத்தில் - க்லாநி:, ம்லாநி:, ஹாநி:
11. ச்(श्) ப்ரத்யயாந்தத்தில் - ம்ருகயா, இச்சா

उणादिषु निरूरीश्च ....

உணாதிகளில் நிப்ரத்யயாந்தத்தில் வரும் சொற்கள்.

उर्णादिषु निप्रत्ययान्तो– श्रेणिः, योनिः, द्रोणिः
अनि प्रत्ययान्तो – सरणिः
ऊकार प्रत्ययान्तो – खर्जूः, चमूः
ईकार प्रत्यायन्तो – तन्त्रीः, लक्ष्मीः

உணாதிஷு நிப்ரத்யயாந்தோ-ச்ரேணி:,யோநி:, த்ரோணி:
அநி ப்ரத்யயாந்தத்தில் - ஸரணி:
ஊகார ப்ரத்யயாந்தத்தில் - கர்ஜூ:, சமூ:
ஈகார ப்ரத்யயாந்தத்தில் - தந்த்ரீ, லக்ஷ்மீ:

मू. ङ्याबूङन्तं चलं स्थिरम् ।

ङी அதாவது ङीप्, ङीष्, ङीन् என்கிற ப்ரத்யயங்கள் आप् அதாவது टाप्, डाप्, चाप् என்னும் ப்ரத்யயங்கள் ஆகிய ஆறு ப்ரத்யயங்களுடன் ऊङ् என்னும் ப்ரத்யயமும் ஆக 7 ப்ரத்யயங்களையும் இறுதியாகவுடைய சப்தங்கள் चलं-विशेषनिघ्नங்களானதும் स्थिरं नित्यलिङ्गங்களானதும்

பெண்பாலாகும். இதற்குரிய உதாரணங்கள்-

ङीबन्तो - कर्त्री	- ஙீ இறுதியில் - கர்த்திரீ	
ङीषन्तो - गौरी	- ஙீஷ் இறுதியில் - கௌரீ	
ङीनन्तो - शार्ङ्गरवी	- ஙீந் இறுதியில் - சார்ங்கரவீ	
टाबन्तो - अजा	- டாப் இறுதியில் - அஜா	
डाबन्तो - सुराजा	- [3]டாப் இறுதியில் - ஸுராஜா	
चाबन्तो - कौमुदगन्ध्या	- சாப் இறுதியில் - கௌமுதகந்த்யா	
ऊङन्तो - वामोरूः	- ஊங் இறுதியில் - வாமோரூ:	

मू. तत्क्रीडायां प्रहरणं चेन्मौष्टा पाल्लवा णदिक् ।। 1487

तत् அந்த, முஷ்டிபல்லவம் முதலியன क्रीडायां போரில் ஆயுதமானால் விதிக்கப்பட்ட 'ண' ப்ரத்யாந்த சப்தங்கள் பெண்பாலில் வரும். णतिक् என்பதால் दाण्डादिகளும் கருதவேண்டும். உதாரணம்-

मुष्टिः - प्रहरणमस्यां क्रीडायां मौष्टी

पल्लवः - प्रहरणमस्यां क्रीडायां इति पाल्लवा ।

முஷ்டி: - ப்ரஹரணமஸ்யாம் கிரீடாயாம்-மௌஷ்டா

பல்லவ: - ப்ரஹரணமஸ்யாம் கிரீடாயாம்-இதி பால்லவா

ணதிக் என்பதால் தாண்டா: முதலியன.

मू. घञो ञः सा क्रियास्यां चेद् दाण्डपाता हि फाल्गुनी ।
श्यैनंपाता च मृगया तैलंपाता स्वधेति दिक् ।। 1488

सा क्रिया அந்த தாண்டபாதாதி க்ரியை, अस्यां चेत् இந்த பால் குணாதிகளில் உண்டானால் அந்த அர்த்தத்தில் घञः घञन्त த்தில் விதிக்கப்பட்ட ञः - ञ प्रत्ययान्तं பெண்பாலில் வரும். உதாரணம்:-

यस्यां फाल्गुन्यां दण्डपातो वर्तते सा दाण्डपता । यस्यां मृगयायां श्येनानां पातो वर्तते सा श्यैनंपाता । यस्यां स्वधायां तिलानां पातो वर्तते सा तैलंपाता । दिग्ग्रहणमुदाहरणान्तरं प्रदर्शनार्थम् ।।

உதாரணம்: யஸ்யாம் பால்குண்யாம் தண்டபாதோ வர்த்ததே ஸா தண்டபாதா । யஸ்யாம் ம்ருகயாயாம் ஸ்யேநாநாம் பாதோ வர்த்ததே ஸா ஸ்யைநம் பாதா । யஸ்யாம் ஸ்வதாயாம் திலாநாம் பாதோ வர்த்ததே ஸா தைலம் பாதா । திக் க்ரஹணம் உதாஹரணாந்தரம் ப்ரதர்சனார்த்தம்.

मू. स्त्रीस्यात् काचिन्मृणाल्यादिर्विवक्षापचये यदि ।

அல்பார்த்தத்தில் விவக்ஷை யுண்டானால் ம்ருணாலீ சப்தம் (मृणालीशब्दे) முதலிய சில சப்தங்கள் பெண்பாலாகும். உதாரணங்கள்:-

अल्पं मृणालं मृणाली, अल्पोघटः घटी, இவை போல शस्त्री, विषाणी, पीठी, खर्जूरि போன்றவை அறிக. சிற்சில விஷயங்களில் अल्पोवृक्षः अल्पोवृक्षकः முதலியன பெண்பால் ஆகாது என்பர் சிலர். மிகவும் அற்பமான சொற்களைக்கூற வேண்டுமாயின் 'ம்ருணாலீ சப்தம்' போன்ற பிற சப்தங்கள் ஸ்த்ரீலிங்கம் (பெண்பாலாகும்). இதற்குரிய உதாரணங்கள்:-

அல்பம் ம்ருணாலம் ம்ருணாலீ; அல்போகட: கடீ; சத்ரீ, விஷாணீ, பீடீ, கர்ஜூரி போன்றவை. சிற்சில சொற்களில் அல்போவ்ருக்ஷ:, அல்போ வ்ருக்ஷக: முதலியன பெண்பால் ஆகாது என்று சிலர்.

இனி அகாரம் முதலிய எழுத்து வரிசையில் லிங்க(பால்) நிர்ணயம் செய்கிறார் கவி.

मू. लङ्का शेफालिका टीका धातकी पञ्जिकाढकी ।। 1489
सिध्रका शारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका ।
तिन्दुकी कणिका भङ्गिः सुरङ्गासूचिमाढयः ।। 1490

पिच्छावितण्डाकाकिण्यश्चूर्णिः शाणी द्रुणी दरत् ।
सातिः कन्या तथा सन्दी नाभी राजसभापि च ।। 1491

झल्लरी चर्चरी पारी होरा लट्वा च सिध्मला ।
लाक्षा लिक्षा च गण्डूषा गृध्रसी चमसी मसी ।। 1492

இதில் லங்கா என்ற சொல்(சப்தம்)லிலிருந்து மஸீ என்ற சொல் வரை 42 சப்தங்களைக் கூறியுள்ளார் கவி. இவை யனைத்துமே பெண்பால் சொற்களாகும். இதன் விவரம் கீழே:-

1. लङ्का (स्त्री) லங்கா (பெ) ராவணனின் பட்டணம்
2. शेफालिका(स्त्री) சேபாலிகா (பெ) நொச்சிலி
3. टीका (स्त्री) டீகா (பெ) குறிப்புரை
4. धातकी (स्त्री) தாதகீ (பெ) ஒருவகைப்பூ -இது உடலில் தாதுவை வளர்க்கும்
5. पञ्चिका (स्त्री) பஞ்சிகா (பெ) ஒருவகை உரை நூல்
6. आढकी (स्त्री) ஆடகீ (பெ) துவரை
7. सिध्रका (स्त्री) ஸித்ரகா (பெ) வில்வமரம்
8. शारिका (स्त्री) சாரிகா (பெ) அன்றில் பறவை
9. हिक्का (स्त्री) ஹிக்கா (பெ) விக்கல்
10. प्राचिका (स्त्री) ப்ராசிகா (பெ) காட்டு ஈ
11. उल्का (स्त्री) உல்கா (பெ) கொன்றக்கொள்ளி
12. पिपीलिका(स्त्री) பிபீலிகா (பெ) எறும்பு
13. तिन्दुकी (स्त्री) திந்துகீ (பெ) தும்பைச்செடி
14. कणिका (स्त्री) கணிகா (பெ) துளி, திவிலை
15. भङ्गिः (स्त्री) பங்கி: (பெ)நடை, செயற்பாங்கு, ஆக்கம்
16. सुरङ्गा (स्त्री) ஸுரங்கா (பெ) கன்னம்

17. सूचिः (स्त्री) ஸூசி: (பெ) ஊசி

18. माढिः (स्त्री) மாடி (பெ) தேச விசேஷம்

19. पिच्छा (स्त्री) பிச்சா (பெ) கஞ்சி; இலவம் பிசின்.

20. वितण्डावादं (स्त्री) விதண்டாவாதம் (பெ) தன்கொள்கைக்கு அடிப்படை இல்லாத வாதம்

21. काकिणी (स्त्री) காகிணீ (பெ) 4 உளுந்து எடை என்றும், பலத்தில் 4ல் ஒரு பங்கு (1/4) பலம் என்றும் இரு கருத்து உண்டு

22. चूर्णिः (स्त्री) சூர்ணி: (பெ) ஒரு வகை வாசனைப் பொருள் என்றும், ஒரு வகை உரைநடைப்பாட்டு (சூர்ணிகா)

23. शाणी (स्त्री) சாணி (பெ) சாணை

24. द्रुणी (स्त्री) த்ருணி (பெ) செவுட்டாம்பாம்பு (அ) ஆமை

25. दरत् (स्त्री) தரத் (பெ) விஷம் தோன்றும் இடம்

26. सातिः (स्त्री) ஸாதி: (பெ) தானம் (அ) கடுமையான வேதனை

27. कन्था (स्त्री) கந்தா (பெ) கந்தல் துணி कथा என்றும் பாடம் உண்டு

28. आसन्दी (स्त्री) ஆஸந்தீ (பெ) பாடை (சவ வாகநம்) கல்யாண மனை என்றும் சிலர்

29. नाभी (स्त्री) நாபீ (பெ)தொப்புள்

30. राजसभा (स्त्री) ராஜஸபா (பெ) அரசவை

31. झल्लरी (स्त्री) ஜல்லரீ (பெ) தாளவாத்ய விசேஷம்

32. चर्चरी (स्त्री) சர்ச்சரீ (பெ) நாட்டிய விசேஷம்

33. पारी (स्त्री) பாரீ (பெ) பால் கறக்கும் பானை

34. होरा (स्त्री) ஹோரா (பெ) லக்னத்தில் ஒரு பகுதி

35. लट्वा (स्त्री) லட்வா (பெ) ஊர்க்குருவி

36. सिघ्मला (स्त्री) ஸித்மலா (பெ) தேமல், ஒரு வகை மீன் என்று சிலர்

37. लाक्षा (स्त्री) லாக்ஷா (பெ) செம்பஞ்சு குழம்பு (அல்லது) அரக்கு

38. लिक्षा (स्त्री) லிக்ஷா (பெ) ஈரு (பேனின் முதல் பருவம்)

39. गंडूषा (स्त्री) கண்டூஷா (பெ) கொப்பளித்தல்

40. गृध्रसी (स्त्री) க்ருத்ரஸீ (பெ) மார்பில் தோன்றும் வாதரோகம்

41. चमसी (स्त्री) சமஸீ (பெ) ஸோமபான பாத்ரம்

42. मसी (स्त्री) மஸீ (பெ) மை

॥ इति स्त्रीलिङ्गविशेषप्रकरणम् ॥

अथ पुंलिङ्गविशेषविधिप्रकरणम् -

पुंस्त्वे सभेदानुचराः सपर्यायाः सुरासुराः ।

नपुंसकलिङ्ग शब्दங்களை எடுத்துரைக்கும் பகுதி வரை கூறப்படும் பெயர்ச்சொற்கள் (புல்லிங்க) ஆண்பால் சொற்கள் என்று தெரிந்துகொள்ளவேண்டும் என்பதற்காக पुंस्त्वे என்ற சொல்லை பயன்படுத்தியுள்ளார்.

இந்த விசேஷ விதிகள், முதல் வர்க்கத்தில் கூறியுள்ள கீழே காணும் சொற்களுக்குப் பொருந்தாது. அவை அமரா நிர்ஜரா தேவர்கள் என்று கூறப்பட்ட பர்யாய பதங்கள்; தைத்ய தைதேயாதி பர்யாயங்களுடன் சேர்ந்திருக்கும் ஸுரஅஸுரா: என்று தேவர்கள், அஸுரர்கள் பற்றிய பர்யாய பதங்கள், அவர்களுக்குள் காணப்படும் விசேஷங்களான

இந்திரன், கந்தர்வரின் கூட்டத்தின் பெயர்கள், அவர்களை பின்பற்றும் ஹாஹா, ஹூஹூ, மாடர, பிங்கலாதிகளுடைய பெயர்களும், சண்டமுண்ட ப்ரஹஸ்தன் முதலிய பெயர்களிலும் ஆண்பாலில் வரும். இந்த பர்யாய சப்தங்கள் எதற்காவது லிங்க விசேஷமாய் வியாபித்திருக்கும் இடங்களிலும் இந்த விசேஷ விதி வராது.

स्वर्गयागाद्रिमेघाब्धिद्रुकालासिशरारयः ॥ 1493

करगण्डौष्ठदोर्दन्तकण्ठकेशनखस्तनाः ।

சுவர்க்கம், வேள்வி, மலை, மேகம், கடல், மரம், காலம், கத்தி, அம்பு, எதிரி, கப்பம், கிரணம், கன்னம், மருந்து, கை, பற்கள், கழுத்து, மயிர், நகம், ஸ்தநம் ஆகிய 21 பெயற்சொற்களும் இவற்றின் உரிச் சொற்களும் (விசேஷணங்களும்) ஆண்பாலாகும். இதற்கு ஏதேனும் விசேஷ விதியாகக் கூறியிருந்தால் இந்த விதி அவற்றுக்கு வராது. இது எப்படி என்றால் முன்பு கூறியுள்ள (स्वर्ग) ஸ்வர்கம் முதலிய சொற்களான द्योदिवौ சப்தங்களும், மரங்களின் சிறப்புச் சொற்களான (हरिचन्दन शिंशुपा) ஹரிசந்தன சிம்சுபா சப்தங்களும், காலவிசேஷ வாசகங்களான (निथिप्रतिपदादि) நிதிப்ரதிபதாதிகளும், பாணங்கள் பற்றி சப்தங்களான इषु (இஷு) சப்தமும், கிரண வாசகங்களான दीधित्यादि (தீதித்யாதி)களும், உதடு பற்றிய சொற்களான दशनवास (தசநவாஸ) சப்தமும், கைகளின் சப்தங்களான भुजबाहु க்களும், பற்கள் பற்றிய விசேஷ சொற்களான दंष्ट्राशीर्विषाण (தம்ஷ்ட்ராசீர்விஷாண) சப்தங்களும், தலைமுடிகளின் சிறப்புக்களான जटा,सटा (ஜடா, ஸடா) சப்தங்களும், நக வாசங்களான नखनखर சப்தங்களும் (ஏற்கனவே கூறியுள்ளபடி) விசேஷ விதியை யுடையவை. ஆகவே இங்கு கூறப்பட்டுள்ள இந்த விதி இவற்றுக்கு வராது.

अह्नाहान्ताः ....

अह्नान्त ங்களான (அஹ்ந்ந என்பதை இறுதியாக உடைய) பூர்வாந்ஹ-அபராந்ஹ-மத்யாந்ஹ முதலிய சப்தங்கள் ஆண்பால். अहान्ता (அஹாந்த)ங்கள द्व्यहः, त्र्यहः, पञ्चाहः முதலிய சப்தங்கள் ஆண்பால்.

............क्ष्वेडभेदा ....

விதி விசேஷ வாசகங்கள் புல்லிங்கம். உதாஹரணம்- सौराष्ट्रिकः । शौक्लिकेयः । ब्रह्मपुत्रः । प्रदीपनः முதலியன. काकोलः, कालकूट முதலிய சொற்களுக்கு விசேஷ விதி இருப்பதால் இதற்கும் இந்த விதி வராது.

......................रात्रान्ताः प्रागसंख्यकाः ॥ 1494

ராத்ரீ (இரவு) என்ற சொல்லை இறுதியாகவுடைய சப்தங்கள் ஆண்பாலாகும். உதாரணம்- पूर्वरात्र, अपररात्र, अर्धरात्र முதலிய சொற்கள். ராத்ராந்தமான ஸமாஹாரத்தில் अहोरात्रं என்ற ஒரு சொல்லுண்டு. अतिरात्रः என்ற திக்கில் अन्यपदार्थभिन्नलिङ्ग மானாலும் அது புல்லிங்கம்தான். எண்ணிக்கையை முன் பதமாகக் கொண்டுவரும் சொல்லானால் गणरात्रं, पञ्चरात्रं இவை நபும்ஸக லிங்கமாகும்.

श्रीवेष्टाद्याश्च निर्यासा ....

श्रीवेष्टा, श्रीवास, सरलद्रव முதலின (ஸ்ரீவேஷ்டா, ஸ்ரீவாஸ, ஸரலத்ரவ) மரப்பிசின் பெயர்கள். இவை ஆண்பாலாகும்.

........................असन्नन्ता अबाधिताः ।

अबाधिताः- இந்த சிறப்பு விதிகளால் பாதிக்கப்படாத असन्नन्ताः (அஸ்-ஐ இறுதியில் கொண்ட சொற்கள்) உதாரணம் : अङ्गीरस्, पुरोधस् (அங்கீரஸ், புரோதஸ்) முதலான

அஸந்தங்களும் सुपर्वन्, प्लीहन् (ஸுபர்வந், ப்லீஹந்) முதலான अन्नन्त (அந்-ஐ இறுதியாகக்கொண்ட சொற்களும்) ங்களும் (புல்லிங்கம்) ஆண்பாலில் வரும்.

'பாதிக்கப்படாது' என்பதால் यशस्, पयस्, नामन् என்ற இடங்களில் இந்த விதி வராது.

कशेरुजतुवस्तूनि हित्वा तुरुविरामका: ॥ 1495

कशेरु, जतु, वस्तु (கசேரு, ஜது, வஸ்து) என்ற சொற்களை விட்டு விட்டு तु, रु து என்கிற எழுத்தையும், ரு என்கிற எழுத்தையும் இறுதியாகக்கொண்ட சொற்கள்(சப்தங்கள்) புல்லிங்கமாகும். உதாரணம்:-

तु - हेतु, सेतु (ஹேது, ஸேது) முதலான சொற்கள்.

रु - चरु, गरु (சரு, கரு) முதலான சொற்கள்

இது எல்லா இடத்திற்கும் வருவதில்லை.

कशेरु, जतु, वस्तु ஆகிய சொற்க (கசேரு, ஜது, வஸ்து) ளாயின் நபும்ஸகலிங்கமாகும். இது ஒரு உதாரணம். (உபலக்ஷணம்) ஆகையால் दारु, स्मश्रु, तश्रु, कुस्तुंबरु, मस्तु शब्द ங்களும் (தாரு, ஸ்மஸ்ரு, தச்ரு, குஸ்தும்பரு, மஸ்து போன்ற சொற்களும்) நபும்ஸக சப்தங்களாகும்.

कषणभमरोपान्ता यद्यदन्ता अमी अथ ।
पथनयसटोपान्ता ....

क - ष - ण - भ - म - र - प - थ - न - य - स - ट (க-ஷ-ண-ப-ம-ர-ப-த-ந-ய-ஸ-ட) இந்த பன்னிரண்டு எழுத்துக்களும் உபாந்தங்களாகும். (கடைசீ எழுத்துக்கு முன் எழுத்து) கடைசீ எழுத்தாகவோ அதற்கு முன் எழுத்தாகவோ வந்தாலும் அகாரத்தால் முடிந்தாலும் அந்த சப்தங்கள் ஆண்பால் ஆகும். உதாரணம்.

क (க) - कर्कः, स्फटिकः, नाकः, सायकः, श्लोकः, लोकः

ष (ஷ) – वृषः, निकषः, रोषः, शोषः, पक्षः, कक्षः
ण: (ண) – गणः, गुणः, कोणः, बाणः, फणः, गुणः
भ (ப) – कुम्भः, स्तम्भः, दम्भः, गर्भः, कलभः
म (ம) – ग्रामः, व्यामः, वामः
र (ர) – हरः, सारः,
प (ப) – धूपः, सूपः
थ (த) – अर्थः, शपथः
न (ந) – स्तनः, जनः
य (ய) – कुलायः, तन्तुवायः
स (ஸ) – रसः, दासः
ट (ட) – घटः, वटः

க - கர்க:, ஸ்படிக:, நாக:, ஸாயக:, ச்லோக:, லோக:
ஷ - வ்ருஷ:, நிகஷ:, ரோஷ: சோஷ:, பக்ஷ:, கக்ஷ:
ண: - கண:, குண:, கோண:, பாண:, பண:, குண:
⁴ப: - கும்ப:, ஸ்தம்ப:, தம்ப:, கர்ப:, கலப:
ம - க்ராம:, வ்யாம:, வாம:
ர - ஹர:, ஸார:
ப - தூப:, ஸூப:
த - அர்த:, சபத:
ந - ஸ்தந:, ஜந:
ய - குலாய:, தந்துவாய:
ஸ - ரஸ:, தாஸ:
ட - கட:, வட:

............................गोत्राख्याश्चरणाह्वयाः ॥ 1496

गार्ग्यः, वात्स्यः, भारद्वाजः, हारिदः (கார்க்ய:,வாத்ஸ்ய:, பாரத்வாஜ:, ஹாரித:) முதலிய கோத்திர பதத்தை சொல்லும் பெயர்களும் புல்லிங்கமாகும். இதைப்போலவே வேத சாகைகளின் பெயர்களும் புல்லிங்கமாகும்.

नाम्न्यकर्तरि भावे च घञजब्नङ्णघाथुचः ।

नाम्नि-संज्ञायां अकर्तरि - कर्तृत्त्वव्यतिरिक्तकारके, भावे च धात्वर्थमात्रे च முறைப்படி விதிக்கப்பட்ட घञ् - अच् - अप् - नञ् - ण - घ - अघुप् என்கிற இந்த ஏழு ப்ரத்யயங்களை இறுதியாகக் கொண்ட சப்தங்கள் விசேஷ விதி இல்லாத இடங்களில் புல்லிங்கமாக வரும். உதாரணங்கள்:-

घञ् - पादः, रोगः, वेशः
कर्तृव्यतिरिक्तकारके - घञ् க்கு प्रक्रिय इति प्रकारः । प्रसीदन्त्यस्मिन्निति-प्रासादः । रज्यते अनेनेति रागः ।।

भावार्थे - घञ् - त्यागः, भोगः
अच् प्रत्ययान्ता - नयः, जयः, चयः,
अप् प्रत्ययान्ता- करः-गरः-लवः
नञ् प्रत्ययान्ता- यज्ञः-यत्नः-यत्तः
ण प्रत्ययान्ता - न्यादः
घ प्रत्ययान्ता - उरच्छदः, दन्तच्छदः
अथुच् प्रत्ययान्ता- वमथुः, वेपथुः

கஞ் - பாத:, ரோக:, வேச:
கர்த்ரு வ்யதிரிக்த காரகத்தில் - கஞ்க்கு - ப்ரக்ரிய இதி ப்ரகார:। ப்ரஸீதந்த்ய ஸ்மிந்நிதி - ப்ராஸாத: । ரஜ்யதே அநேநேதி ராக: ।

பாவார்த்தத்தில் - घञ् க்கு - த்யாக:, போக:
அச் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - நய:, ஜய:, சய:
அப் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - கர:, ³கர:, லவ:
நஞ் ப்ரத்யயாந்தத்தில் - யக்ஞ:, யத்ந:, யத்த:
ண ப்ரத்யயயாந்தத்தில் - ந்யாத:
க ப்ரத்யயாந்தத்தில் - உரச்சத:, தந்தச்சத:
அதுச் ப்ரயாந்தத்தில்-வமது:, வேபது:

ल्युः कर्तरी......................

कर्तरी – கர்த்ரு அர்த்தத்தில் விதிக்கப்பட்ட ल्युः (ल्युः) ப்ரத்யயங்களின் அந்தங்களான नन्दनः, रमणः, दहनः (நந்தந:, ரமண:, தஹந:) இவை முதலான சப்தங்கள் புல்லிங்கமாகும்.

.... मनिज्भावे ....

भावे – பாவார்த்தத்தில் விதிக்கப்பட்ட इमनिच् – இமநிச் ப்ரத்யயாந்தங்கள் புல்லிங்கம். உதாரணம்:- प्रथिमन्, गरिमन्, लघिमन् முதலிய (ப்ரதிமந், கரிமந், லகிமந்)

.... को घोः किः प्रादितोऽन्यतः ।। 1497

कः பாவார்த்தத்தில் विधि க்கப்பட்ட, कः प्रत्ययान्त ங்கள் புல்லிங்கமாகும். உதாரணங்கள்:- आखूत्थः, श्येनोत्थः (ஆகூத்த:, ச்யேநோத்த:) முதலிய சப்தங்களும், प्रादितः– प्र–परा (ப்ராதித:-ப்ர-பரா) என்கின்ற உபஸர்கத்தைக் காட்டிலும் வேறான सुबन्त (ஸுபந்த)த்தை கர்ம பதமாகவுடைய घोः – घुसंज्ञक धातु (கோ:-குஸம்ஞக தாது) வின் பேரில் अधिकरणार्थ (அதிகரணார்த்த)த்தில் विधि (விதி)க்கப்பட்ட किः – किप्रत्यायान्त ங்களான अम्बुधिः, इक्षुधिः (அம்புதி:, இக்ஷுதி:) என்கின்ற शब्द (சப்த)ங்களும் புல்லிங்கமாகும்.

द्वन्द्वेऽश्ववडबावश्ववडवानसमाहृते ।

समाहारव्यतिरिक्तमान (ஸமாஹார வ்யதிரிக்தமான) अश्ववडवा (அச்வபடவா) என்னும் द्वन्द्वसमासरूप (த்வந்த்வ ஸமாஸ ரூப) மான சப்தம் புல்லிங்கமாகும். இவ்விடத்தில் पूर्ववदश्ववडबौ (பூர்வவதச்வ படவௌ) என்கிற ஸூத்திரத்தில்

द्विवचनं (த்விவசனம்) விவக்ஷிதமாகமாட்டாதென்று தெரிவதற்காக अश्ववडवाः (அச்வபடவா:) என்று बहुवचन த்தில் (பன்மையாகக்) கூறியுள்ளார். (समाहार) இது ஸமாஹாரத்தில் நபும்ஸகலிங்கம்.

कान्तः सूर्येन्दुपर्याय पूर्वोऽयः पूर्वकोऽपि च ॥ 1498

सूर्यपर्याय शब्द ங்களும் चन्द्रपर्यायशब्दங்களும் अयः शब्दமும் पूर्वङ्ग ளாகவுடைய कान्तशब्दं ஆகியவை புல்லிங்கமாகும்.

(ஸூர்யபர்யாய சப்தங்களும், சந்த்ரபர்யாய சப்தங்களும், அய: சப்தமும், பூர்வங்களாகவுடைய காந்த சப்தமும் ஆண்பாலாகும்)

இனிமேல் சில ஆண்பால் சொற்கள் அகரவரிசையில் தொகுத்துக் கூறுகிறார்.

वटकश्चानुवाकश्च रल्लकश्च कुडङ्गकः ।
पुङ्खो न्यूङ्खः समुद्गश्च विटपट्टधटाः खटः ॥ 1499
कोट्टारघट्टहट्टाश्च पिण्डगोण्डपिचण्डवत् ।
गड्डुः करण्डो लगुडो वरण्डश्च किणो घुणः ॥ 1500
दृतिसीमन्तहरिता रोमन्थोद्गीथबुद्बुदाः ।
कासमर्दोऽर्बुदः कुन्दः फेनस्तूपौ सयूपकौ ॥ 1501
आतपः क्षत्रिये नाभिः कणयक्षुरकेदराः ।
पूरक्षुरप्रचुक्राश्च गोलहिङ्गुलपुद्गलाः ॥ 1502
वेतालमल्लभल्लाश्च पुरोडाशोऽपि पट्टिसः ।
कुल्माषो रभसश्चैव सकटाहः पतद्ग्रहः ॥ 1503

॥ इति पुल्लिङ्गशेषः ॥

1. वटकः (पुं)- வடக: (பு) வடாம்/தின்பண்டம்
2. अनुवाकः (पुं)- அநுவாக: (பு) வேதங்களின் கூட்டமைப்பு-ருத்ரானுவாகம் என்பதுபோல
3. रल्लकः (पुं)- ரல்லக: (பு) கம்பளியில் ஒருவகை
4. कुडङ्गः (पुं) - குடங்க: (பு) புதர்
5. पुङ्गः (पुं)- புங்க: (பு) பாணத்தின் நுனி
6. न्यूङ्खः (पुं) - ந்யூங்க: (பு) நிரந்தரமாய் உச்சரித்த ஆறு ஓங்காரங்கள்
7. समुद्गः (पुं)- ஸமுத்க: (பு) ஸம்புடம்
8. विटः (पुं)- விட: (பு) காமுகன்
9. पट्टः (पुं)- பட்ட: (பு) நெற்றிச்சுட்டி
10. धटः (पुं)- தட: (பு) திராசு
11. खटः (पुं)- கட: (பு) கோரைப்புல்
12. कोट्टः (पुं)- கோட்ட: (பு) கோட்டை
13. अरघट्टः (पुं)- அரகட்ட: (பு) பெரிய கிணறு
14. हट्टः (पुं)- ஹட்ட: (பு) கடைத்தெரு
15. पिण्डः (पुं)- பிண்ட: (பு) புல்
16. गोण्डः (पुं)- கொண்ட: (பு) தேசவிசேஷம்
17. पिचण्डः (पुं)- பிசண்ட: (பு) வயிறு
18. गडुः (पुं)- கடு: (பு) ஒருவகை மாமிசம்
19. करण्डः (पुं)- கரண்ட: (பு) சிறு பெட்டி, கூடை
20. लगुडः (पुं)- லகுட: (பு) தடி(கம்பு)
21. वरण्डः (पुं)- வரண்ட: (பு) முகரோகம்
22. किणः (पुं)- கிண: (பு) புண், காயம்

23.	घुणः	(पुं)	-	குண:	(பு) மரத்தைத் துளைக்கும் புழு
24.	दृतिः	(पुं)	-	த்ருதி:	(பு) துருத்தி (தோற்பை)
25.	सीमन्तः	(पुं)	-	ஸீமந்த:	(பு) வகுடு
26.	हरितः	(पुं)	-	ஹரித:	(பு) பக்ஷிவிசேஷம்
27.	रोमन्तः	(पुं)	-	ரோமந்த:	(பு) (மாடு/ஆடு) ஆசைபோடுதல்
28.	उद्गीथः	(पुं)	-	உத்கீத:	(பு) ஸாமப்ரணவம்
29.	बुद्बुदः	(पुं)	-	புத்புத:	(பு) நீர்க்குமிழி
30.	कासमर्दः	(पुं)	-	காஸமர்த:	(பு) திண்ணை
31.	अर्बुदः	(पुं)	-	அர்புத:	(பு) வீக்கம், கொழுப்புக் கட்டி, மலைவிசேஷம்
32.	कुन्दः	(पुं)	-	குந்த:	(பு) குருக்கத்திச்செடி
33.	फेनः	(पुं)	-	பேந:	(பு) நுரை
34.	स्तूपः	(पुं)	-	ஸ்தூப:	(பு) உயர்ந்த ஸ்தூபி
35.	यूपः	(पुं)	-	யூப:	(பு) யாகப்பசு கட்டுகிற தூண்/கம்பம்
36.	आतपः	(पुं)	-	ஆதப:	(பு) வெய்யில்/நாபி
37.	नाभिः	(पुं)	-	நாபி:	(பு)க்ஷத்ரிய நாபி அரசன்
38.	कणयः	(पुं)	-	கணய:	(பு) குந்தாலி/போர் ஆயுதத்தில் ஒரு வகை
39.	क्षुरः	(पुं)	-	க்ஷுர:	(பு) கத்தி(க்ஷவரக்கத்தி)
40.	केदरः	(पुं)	-	கேதர:	(பு) ஒருவகை மரம்
41.	पूरः	(पुं)	-	பூர:	(பு) வெள்ளம்
42.	क्षुरप्रः	(पुं)	-	க்ஷுரப்ர:	(பு) அம்பு விசேஷம்

43. गोलः (पुं) - கோல: (பு) மண்ணுருண்டை/ பூகோளம்,பூமி உருண்டை போல

44. हिङ्गुलः (पुं) - ஹிங்குல: (பு) குங்கலியம்

45. पुद्गलः (पुं) - புத்கல: (பு) ஜைன மதத்தில் ஜீவனும்-பரமாணுவும்

46. वेतालः (पुं) - வேதால: (பு) வேதாளம்- பிசாசில் ஒரு வகை

47. मल्लः (पुं) - மல்ல: (பு) மல்லன் (குஸ்தி போடுபவன்)

48. भल्लः (पुं) - பல்ல: (பு) ஆயுத விசேஷம்

49. पुरोडाशः (पुं) - புரோடாச: (பு) மாவினால் செய்த யாக ஹோம திரவ்யம்

50. पट्टसः (पुं) - பட்டஸ: (பு) ஆயுத விசேஷம்

51. कुल्माषः (पुं) - குல்மாஷ: (பு) பாதியாக வெந்த பருப்பு,கோதுமை மாவு கலந்த பொருள்

52. रभसः (पुं) - ரபஸ: (பு) பரபரப்பு

53. कटाहः (पुं) - கடாஹ: (பு) கடாய், வாணலி

54. पतद्ग्रहः (पुं) - பதத்க்ரஹ: (பு) தாம்பூல எச்சில் துப்பும் பாத்திரம்(எச்சில்கோளம்பி)

।। इति पुंलिङ्गविशेषः ।।

अथ नपुंसकलिङ्गशेषप्रकरणम् -

द्विहीनेऽन्यच्चखारण्यपर्णश्वभ्रहिमोदकम् ।
शीतोष्णमांसरुधिर मुखाक्षिद्रविणं बलम् ।। 1504

பெண்பால், ஆண்பால் ஆகியவற்றைக் காட்டிலும் வேறான, முன்னே சொல்லப்போகிற சப்த ரூபங்களெல்லாம் நபும்ஸகலிங்கத்திலும் வரும். ख - ஆகாசமும் इन्द्रिय (இந்திரியமும்) இந்த இரண்டு பெயர்களும் வந்த இடங்களில் விசேஷத்தின் பெயர்களும், விசேஷ விதியானால் பாதிக்காது.

*भयामृतशकृद्वस्त्रचापाभरणलाञ्छनम् ।
दार्वौषधमृधापत्यहृदयोदरकाकुदम् ।। 1505

पत्तनाजिन शृङ्गार्मद्वारबर्होडुमानसम् ।
ध्वान्तं चाव्यक्तलिङ्गस्य भणितौ यत्प्रयुज्यते ।। 1506

இதில் இது பெண்பால் என்றோ ஆண்பால் என்றோ தெரியாமலிருந்தால் அது நபும்ஸகலிங்கமாகும். இந்த சுலோகத்தில் வந்துள்ள சொற்கள் அனைத்தும் விசேஷ விதியால் பாதிக்கப்படாதது. நபும்ஸகலிங்கமாகும். *இந்த பட்டியலில் உள்ளன. சொற்களைக் கொண்டுள்ள இந்த இரண்டு சுலோகங்களும் அதிகமென்று கூறுவார்கள். ஆயினும் 23 நபும்ஸக லிங்கச் சொற்களை எளிதாக அறியும் பொருட்டு இங்கு எடுத்தாளப்பட்டுள்ளது.

1. भयं (न) - பயம் (ந) அச்சம்
2. अमृतं (न) - அம்ருதம் (ந) அமுதம்
3. शकृत् (न) - சக்ருத் (ந) மலம், அழுக்கு, சாணம்
4. वस्त्रं (न) - வஸ்த்ரம் (ந) ஆடை
5. चापं (न) - சாபம் (ந) வில்
6. आभरणं (न) - ஆபரணம் (ந) நகை
7. लाञ्छनं (न) - லாஞ்சநம் (ந) சின்னம்
8. दारु (न) - தாரு (ந) மரம், விரகு

9. औषधम् (न)- ஔஷதம் (ந) மருந்து
10. मृधं (न)- ம்ருதம் (ந) போர்
11. अपत्यं (न)- அபத்யம் (ந) ஸந்ததி, குழந்தை
12. हृदयं (न)- ஹ்ருதயம் (ந) மார்பு
13. उदरं (न)- உதரம் (ந) வயிறு
14. काकुदं (न)- காகுதம் (ந) மேல்வாய், அன்னம்
15. पत्तनं (न)- பத்தநம் (ந) நகரம்
16. अजिरं (न)- அஜிரம் (ந) துரிதமான
17. शृङ्गं (न)- ச்ருங்கம் (ந) சிகரம்
18. अर्म (न)- அர்ம (ந) பார்வை, தோல்
19. द्वारं (न)- த்வாரம் (ந) கோபுரம்
20. बर्हं (न)- பர்ஹம் (ந) மயில்தோகை
21. उडु (न)- உடு (ந) நக்ஷத்திரம்
22. मानसम् (न)- மாநஸம் (ந) மனம்
23. ध्वान्तं (न)- த்வாந்தம் (ந) இருள்

फलहेमशुल्बलोहं सुखदुःखशुभाशुभम् ।
जलपुष्पाणि लवणं व्यञ्जनान्यनुलेपनम् ॥ 1507

फलं (न) - பலம் (ந) மா, பலா
हेम (न) - ஹேம (ந) தங்கம்
शुल्ब (न) - சுல்ப (ந) தாம்பிரம், செம்பு
लोहं (न) - லோஹம் (ந) தங்கம், செம்பு தவிர்த்த ஏனைய உலோகம்
सुखं (न) - ஸுகம் (ந) சுகம்
दुःखम् (न) - துக்கம் (ந) துன்பம்

शुभम् (न) - சுபம் (ந) மங்களம்

अशुभम् (न) - அசுபம் (ந) அமங்கலம்

जलपुष्पम् (न) - ஜலபுஷ்பம் (ந)தாமரை முதலிய நீர்ப்பூக்கள்

लवणं (न) - லவணம் (ந) உப்பு

व्यञ्जनं (न) - வ்யஞ்ஜனம்(ந) சுவை கூட்டும் கறி, கூட்டு முதலியன

अनुलेपनं (न) - அனுலேபனம்(ந) சந்தனம் முதலிய நறுமணப் பொருட்கள்

कोट्याः शतादिः संख्यान्या ....

கோடி என்ற சொல்லைத் தவிர்த்த ஏனைய எண்ணிக்கையை குறிக்கும் சொற்கள் நபும்ஸக லிங்கமாகும். உதாரணம்: शतं, सहस्रं (நூறு, ஆயிரம்) कोटि கோடி என்ற சொல் பெண்பால்.

..........................वा लक्षा नियुतं च तत् ।

லக்ஷ சப்தம் விகல்பமாக (வேறுபாடு) நபும்ஸக லிங்கம், பக்ஷாந்தரத்தில் அது பெண்பாலாகும்.

द्वयच्कमसिसुसन्नन्तं ....

இரண்டு 'அச்சுக்களை'யுடைய असिसुसन्नन्तं - अस् - इस् -उस् -अन् (அஸ்-இஸ்-உஸ்-அந்) என்பதை, இறுதியாகக் கொண்ட சொற்கள் நபும்ஸகலிங்கம். உதாரணங்கள் :

1. அஸந்தத்துக்கு - यशः, पयः (யச:, பய:)
2. இஸந்தத்துக்கு - सर्पिः, हविः (ஸர்பி:, ஹவி:)
3. உஸந்தத்துக்கு - वसुः, धनुः (வஸு:, தநு:)
4. அந்நந்தத்துக்கு- नाम, रोम (நாம, ரோம) முதலியன

.... यदनान्तमकर्तरि ।। 1508

अकर्तरि-कर्तृर्थव्यति रिक्तங்களான करणाधिकरणभावाद्यर्थ களில் विधिக்கப்பட்ட ल्युट् प्रत्ययं முதல் பிற प्रत्ययங்களும் आदेशமாகிற अ-न என்பதை, இறுதியாகவுடைய சப்தங்கள் நபும்ஸகலிங்கமாகும். करणार्थத்தில், साध्यते अनेनेति साधनं-अधिकरणार्थத்தில் अतिक्रियतेस्मिन्निति-अधिकरणं - भावार्थத்தில் पचनं முதலியன.

அகர்த்தரி - கர்த்ருர்தவ்யதிரிக்தங்களான கரணாதி கரண பாவாத்யர்த்தங்களில் விதிக்கப்பட்ட ல்யுட் ப்ரத்யயம் முதல் பிற பிரத்யயங்களும் ஆதேசமாகிற அ-ந என்பதை இறுதியாகவுடைய சப்தங்கள் நபும்ஸக லிங்கமாகும். கரணார்த்தத்தில் - ஸாத்யதே அநேநேதி ஸாதநம் - அதிகரணார்த்தத்தில்- அதிக்ரியதே அஸ்மிந்நிதி அதிகரணம் - பாவார்த்தத்தில் பசநம் முதலியன

त्रान्तं सलोपधं शिष्टं ....

त्रान्तं - त्र என்கிற எழுத்தை இறுதியாகக் கொண்ட சொற்களும்; सलोपधं - லகாரத்தை இறுதியாகக்கொண்ட சொற்களும்; விசேஷ விதி பாதிக்காத சொற்களும் நபும்ஸக லிங்கமாகும். உதாரணம்-

त्र த்ராந்தங்கள்- पत्र, गात्र, कलत्र (பத்ர,காத்ர,கலத்ரம்) முதலியன. ल லகாரந்தங்கள் कुल, फल, जल (குல, பல, ஜல) முதலியன.

.... रात्रं प्राक्संख्ययान्वितम् ।

எண்ணிக்கையைக் குறிக்கும் சொல்லை பூர்வ பதமாகக் கொண்டுள்ள ராத்ர சப்தம் நபும்ஸக

லிங்கமாகும். உதாரணம்: - गणरात्रं, त्रिरात्रं (கணராத்ரம், த்ரிராத்ரம்) முதலியன.

पात्राद्यदन्तैरेकार्थो द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः ।। 1509

பாத்ர சப்தத்திற்கு முன்னால் அகாரந்த சப்தங்களுடன் கூடிய சொல், ஸமாஹார-த்விகு போன்ற ஸமாசங்களால் உருவாகும் சொற்களின் ப்ரயோகத்தை அனுசரித்து நபும்ஸக லிங்கமாகும். உதாரணம்:- पञ्चपात्रं, त्रिभुवनं, चतुर्युगं (பஞ்சபாத்ரம், த்ரிபுவனம், சதுர்யுகம்) முதலியன.

द्वन्द्वैकत्वाव्ययीभावौ ....

ஸமாஹார த்வந்த்வ ஸமாஸமும், அவ்யயீபாவ ஸமாஸமும் அடைந்த சொற்கள் நபும்ஸகலிங்கம். உதாரணம்:-ஸமாஹார த்வந்தத்துக்கு - पाणिपादम्, अश्वबलीवर्दम् ।। அவ்யயீபாவத்துக்கு - उपकुंभं, यथाविधि । (பாணிபாதம், அச்வபலீவர்தம், அவ்யயீ பாவத்துக்கு உபகும்பம், யதாவிதி).

..........................पथः संख्याव्ययात्परः ।

எண்ணிக்கையைச் சொல்லுகிற சொற்களோ, அவ்யய பதங்களோ, அவற்றுக்குப் பின்வரும் க்ருத் ஸமாந்தமான பதங்களோ, விசேஷ விதியால் பாதிக்காத சொற்களோ, நபும்ஸக லிங்கமாகும். உதாரணம் - ஸங்க்யா பூர்வபதத்துக்கு त्रिपथं, चतुष्पथं (த்ரிபதம், சதுஷ்பதம்) அவ்யய பூர்வபதத்துக்கு विपथं, दुष्पथं (விபதம், துஷ்பதம்).

षष्ठ्याश्छाया बहूनां चेद्रिच्छायं ....

இந்த षष्ठ्याः என்ற சொல் தொடங்கி कन्थोशी नर नामसु என்று இனி வரும் சொற்றொடர் வரை அநுவர்த்திக்கும்.

ஷஷ்ட்யந்தத்தைக் காட்டிலும் பரமான சாயா சப்த (छायाशब्दः) த்தை இறுதியாகக் கொண்ட சொல், தத்புருஷ ஸமாஸமாக இருந்து, அந்த சாயா சப்தமான பஹுவஸ்துக்களுடைய தொடர்புடன் இருக்குமானால் அச்சொல் நபும்ஸக லிங்கமாக வரும். உதாரணம்:- विच्छाया (விச்சாயா) वीनां पक्षिणां छाया विच्छाया என்பது விக்ரஹம் (வீநாம் பக்ஷிணாம் சாயா விச்சாயா என்பது விக்ரஹம்).

..................................संहतौ सभा ।। 1510

शालार्थापि परा राजामनुष्यर्थादराजकात् ।
दासीसभं नृपसभं रक्षः सभमिमा दिशः ।। 1511

ஷஷ்ட்யந்தத்தைக் காட்டிலும் பரமானதும், ஸமூஹார்த்தத்தில் வர்த்தித்ததுமான ஸபாசப்தம் (सभाशब्दं) இது அந்தமாக (இறுதிச்சொல்லாக) வந்து; தத்புருஷ ஸமாஸமுமானால் அந்தச் சொல் நபும்ஸக லிங்கமாகும்.

ஷஷ்ட்யந்தமாய் ராஜசப்தத்தின் तिरिक्त ங்களான राजमनुष्यार्थात् ராஜ பர்யாயங்களைக் காட்டிலும் अमानुष्यार्थ மாவது (மனித சக்திக்கு அப்பாற்பட்ட) रक्षः பிசாசு முதலிய சொற்களின் பின் வருவதுமான சாலை (ஸபா) யைக்குறிக்கும் பொருளான ஸபா சப்தத்தை இறுதியாக உடையதாகவும், தத்புருஷ ஸமாஸத்தில் வந்ததாகவும், உடைய சொற்கள் நபும்ஸக லிங்கமாகும். உதாரணம்:-

दासीसभं, नृपसभं, रक्षस्सभं (தாஸீஸபம், ந்ருபஸபம், ரக்ஷஸ்ஸபம்)

उपज्ञोपक्रमान्तश्च तदादित्वप्रकाशने ।
कोपज्ञकोपक्रमादि ....

उपज्ञोपक्रमान्तः ஒருவன் கூறாமலே தானகவே அறியப்பட்ட பொருள் उपज्ञा (உபக்ஞா) எனப்படும். இதைப்போலவே ஒருவன் கூறாமலே தானகவே ஆரம்பிக்க/தொடங்கிய வஸ்து उपक्रमः (உபக்ரம:) எனப்படும். இத்தகைய உபக்ஞா, உபக்ரம சப்தங்களை இறுதியாகக்கொண்ட சொற்களாகவும், ஷஷ்டீதத்புருஷ ஸமாஸமாகவும் கொண்டு உபக்ஞை, உபக்ரம சொற்களுக்கு முன் வந்துள்ள சொற்கள் நபும்ஸக லிங்கமாகும். உதாரணம்:-

कोपज्ञं, कोपक्रमः (கோபக்ஞம், கோபக்ரம:) இவ்விடத்தில் कः उपज्ञः (க: உபக்ரம:) कः उपक्रमः (க: உபக்ரம:) என்பது விக்ரஹ வாக்கியம். कः என்ற சொல்லுக்கு ब्रह्मा (ப்ரும்மா) என்று பொருள். ப்ரும்ஹாவினால் ஒருவன் கூறாமலே அறியப்பட்டது என்றும், அந்த ப்ரும்மாவினால் ஒருவரும் சொல்லாமலேயே ஆரம்பிக்கப்பட்டது என்றும் அர்த்தம். இவ்விரண்டும் முறையாக வேதமும், ஸர்கமும் விசேஷங்கள் ஆகும்.

...............................कन्थोशीनरनामसु ॥ 1512

உசீநரதேசத்தின் ஸம்ஞா விஷயமானபோது कन्थ (கந்த) சப்தத்தை அந்தமாகவுடையதும், ஷஷ்டீ தத்புருஷ ஸமாஸமான சொல் நபும்ஸக லிங்கமாகும்.

सुशमस्यापत्यानि सौशमयः। तेषां कन्था सौशमिकन्थम् ॥
(ஸுச மஸ்யாபத்யாநி ஸௌசமய: । தேஷாம் கந்தா ஸௌசமிகந்தம்)

भावे नणकचिद्भ्योऽन्ये समूहे भावकर्मणोः ।
अदन्तप्रत्ययाः ....

न प्रत्यय, ण प्रत्यय, क प्रत्यय, चकारानुबन्धप्रत्ययத்திற்கு இதரங்களான धात्वर्थ த்தில் விதிக்கப்பட்ட कृत्प्रत्ययங்களும், ஸமூஹார்த்தத்திலும் भावकर्मार्थ த்தங்களிலும் विधिக்கப் பட்ட अकारान्ततद्धित प्रत्ययங்களை அந்தமாகக் கொண்ட சப்தங்கள், நபும்ஸகலிங்கமாக வரும்.

न (ந)ப்ரத்யயம், ण (ண)ப்ரத்யயம் क ப்ரத்யயம். சகாரானுபந்த ப்ரத்யயம் நீங்கலாகவுள்ள தாத்வர்த்தத்தில் க்ருத் ப்ரத்யயங்களும், ஸமூஹார்த்தத்திலும், பாவ கர்மார்த்தங்களிலும் விதிக்கப்பட்ட அகாரத்தை அந்தமாகவுடைய தத்தித ப்ரத்யங்களை அந்தமாகக் கொண்ட சப்தங்கள் நபும்ஸகலிங்கமாக வரும்.

कृत्प्रत्यय (க்ருத்ப்ரத்யய)ங்களுக்கு பாவார்த்தத்தில் वस्तव्यं (வஸ்தவ்யம்) இவ்விடத்தில் 'தவ்யம்' (तव्यंप्रत्ययं चेयं) இவ்விடத்தில் यत् ब्रह्मभूयं என்ற இடத்தில் क्यप्, सांराविणं, वर्तते இவ்விடங்களில் इनुण् । अकान्ततद्धितதங்களுக்கு ஸமூஹார்த்தத்தில் भिक्षाणां समूहो भैक्षं, (பிக்ஷாணாம் ஸமூஹோ பைக்ஷம்) வேறு உதாரணமாக गार्भिणं, यौवनं (கார்பிணம், யௌவநம்) இவ்விடத்தில் अण् । भावार्थங்களில் சுக்லஸ்ய பாவ: (शुक्लस्यभावः) कर्मवाशौक्ल्यं; ब्राह्मणं முதலியன. மேலும் இவ்விடத்தில் ष्यञ्, यत्न, न्यादः, आखूतः, जयः இவை முதலான न ण कचित् प्रत्ययान्त (ந ண கசித் ப்ரத்யயாந்த)மானால் புல்லிங்கமாகும்.

.... पुण्यसुदिनाभ्यां त्वहः परः ॥ 1513

पुण्य, सुदिन (புண்ய, ஸுதிந சப்தங்களைக்) காட்டிலும் பரமாயுள்ள कृत् समासान्त மான अहश्शब्दं நபும்ஸகலிங்கமாகும். உதாரணம்:- पुण्याहं, सुदिनाहं (புண்யாஹம், ஸுதிநாஹம்) இவ்விடங்களில் ஸுதின சப்தம் शोभनामात्रवाचकं (சோபநாமாத்ர வாசகம்).

क्रियाव्ययानां भेदकान्येकत्वे ....

क्रियाऽव्ययानां - க்ரியைகளுக்கும், அவ்யயங்களுக்கும், விசேஷங்களான சப்தங்கள் நபும்ஸக லிங்கமாகும். அவைகளாவன- एकत्वेपि (ஏகத்வேபி) என்பதால் ஏகவசனத்திலுள்ளது. क्रियाविशेषणानि यथा - शोभनं पचति । मन्दं पचति मृदुति पचति । साधुवदति । (க்ரியா விசேஷணத்துக்கு உதாரணம்- சோபநம் பசதி, । மந்தம் பசதி, । ம்ருது பசதி । ஸாது வததி முதலியன). अव्यय विशेषणे यथा - श्वश्शोभनं, श्वोरमणीयम् (அவ்யய விசேஷணத் திற்கு ச்வச்சோபநம், ச்வேரமணீயம்) முதலியன.

இனிமேல் சில நபும்ஸகலிங்க சொற்களை ஸ்வரூபத்தாலே காண்பிக்கிறார். அவை-

.............................ऽप्युक्थतोटके ।
चोचं पिच्छं गृहस्थूणं तिरीटं मर्मयोजनं ॥ 1514

राजसूयं वाजपेयं गद्यपद्ये कृतौ कवेः ।
माणिक्यभाष्यसिन्दूरचीरचीवरपञ्जरम् ॥ 1515

लोकायतं हरितालं विदलं स्थालबाह्लवम् ।

उक्थं (न) - உக்தம் (ந) ஸாமவேதத்தில் விசேஷமானது

तोटकं (न)- தோடகம் (ந) ஒரு வகை வடமொழி யாப்பு

चोचं (न)- சோசம் (ந) வாசனைப்பொருள்

पिच्छं (न)- பிச்சம் (ந) மயில்தோகை

गृहस्थूणं(न)-க்ருஹஸ்தூணம்(ந)வீட்டிலுள்ள தூண்

किरीटं (न) - கிரீடம்(ந) தலையில் அணியும் கிரீடம்(பாடம்)

तिरीटं (न) - திரீடம் (ந) திரியுதல்

मर्म (न) - மர்ம (ந) மர்மஸ்தானம்

योजनं (न) -யோஜநம் (ந)4 க்ரோசம் கொண்டது 1 யோஜனை

राजसूयं(न) -ராஜஸூயம்(ந) ஒருவகை யாகம்

वाजपेयं(न) -வாஜபேயம்(ந) ஒருவகை யாகம்

गद्यपद्यं (न) -கத்யபத்யம் (ந) கவிகளால் புனையப்பட்ட செய்யுளும், வசனநடையும் சேர்ந்தது

माणिक्यं(न)- மாணிக்யம்(ந) நவரத்தினங்களில் ஒன்று

भाष्यं (न)- பாஷ்யம் (ந) விரிவுரை

सिन्दूरं (न)- ஸிந்தூரம் (ந) ராத்ரவ்யம்

चीरं (न)- சீரம் (ந) நார்சீரம்/மரவுரி

चीवरं (न)-சீவரம் (ந) மரவுரி

पञ्जरं (न)-பஞ்ஜரம் (ந) (பறவைகளின்) கூண்டு

लोकायतं(न)-லோகாயதம்(ந)சார்வாக சாத்திரம்

हरितालं (न)-ஹரிதாளம் (ந) உலோக விசேஷம்

विदलं (न)- விதலம் (ந)மாதுளம்பழத்தின் விதை- பயரின் பருப்பு என்று சிலர்

स्थालं (न)- ஸ்தாலம் (ந) சாப்பாடு சாப்பிடும் தட்டு

बाह्लीकं (न)- பாஹ்லிகம் (ந) தேச விசேஷம் (அல்லது) குங்குமப்பூ என்று சிலர்

நபும்ஸகலிங்க சேஷம் முற்றும்

अथ पुंनपुंसक सङ्ग्रः –

पुंनपुंसकयोः शेषो ....

இந்த பதம் स्त्रीपुंसाधिकारं (ஸ்த்ரீபும்ஸாதிகாரம்) வரை தொடரும். शेषः–पुंनपुंसक சொற்களை விவரணங்களில் சொல்லப்படாதவைக்ள் வருமாறு -

.... शेषोऽर्धर्चपिण्याककण्टकाः ।। 1516

मोदकस्तण्डकष्टङ्कः शाटकः खर्वटोऽर्बुदः ।
पातकोद्योगचरकतमालामलका नडः ।। 1517

कुष्ठं मुण्डं शीधु पुस्तं क्ष्वेडितं क्षेमकुट्टिमम् ।
संगमं शतमानार्मशम्बलाव्ययताण्डवम् ।। 1518

कवियं कन्दकार्पासं पारावारं युगन्धरम् ।
पूयं प्रग्रीवपात्रीवे यूषं चमसचिक्कसौ ।। 1519

अर्धर्चः (पुं/न) – அர்தர்ச:(பு/ந) வேதமந்திரமான ருக்கில் பாதி

पिण्याकः (पुं/न) – பிண்யாக:(பு/ந) புண்ணாக்கு/ பெருங்காயம்

कण्टकः (पुं/न) – கண்டக:(பு/ந) முள்

मोदकः (पुं/न) – மோதக:(பு/ந) கொழுக்கட்டை

तन्डकः (पुं/न) – தண்டக:(பு/ந) தண்டை (காலில் அணியும் அணி)

टङ्कः (पुं/न) – டங்க:(பு/ந) சிற்றுளி

शाटकः (पुं/न) – சாடக:(பு/ந)சிறிய சீலை(சிறிய துணி)

खर्वटः (पुं/न) – கர்வட:(பு/ந) பல கிராமங்களின் தொகுப்பு, சந்தை என்று சிலர்

अर्बुदः (पुं/न) - அர்புத:(பு/ந) மாதம், பக்ஷம்
முதலியன

पातकः (पुं/न) - பாதக:(பு/ந) ப்ரும்ஹத்யாதி பாபம்

उद्योगः (पुं/न) - உத்யோக:(பு/ந) உத்ஸாஹம்

चरकः (पुं/न) - சரக:(பு/ந) சரகர் என்பவர். ஆயுர்வேத
மருத்துவ நூல் இயற்றியவர்

तमालं (पुं/न) - தமாலம்(பு/ந) பச்சிலை மரம்

आमलकः (पुं/न) - ஆமலக:(பு/ந) நெல்லிக்காய்

नडः (पुं/न) - நட:(பு/ந) புல்லின் ஒருவகை

कुष्ठं (पुं/न) - குஷ்டம்(பு/ந) தோல்நோய்

मुण्डं (पुं/न) - முண்டம்(பு/ந) தலையற்ற உடல்,
கபந்தம்

शीधुः (पुं/न) - சீது:(பு/ந) ஒருவகை மது

पुस्तः (पुं/न) - புஸ்த:(பு/ந) எழுதுவது, பூசுவது முதலிய
செயல் बुस्त என்றும் பாடம் உண்டு.
அப்படி எனில் ஒரு வகை மாமிசம்

क्ष्वेडितं (पुं/न) - க்ஷ்வேடிதம்(பு/ந) விஷத்தின் ஒருவகை
சிம்மநாதம் என்பது லிங்கபட்டீயம்

क्षेमं (पुं/न) - க்ஷேமம் (பு/ந) குசலம்/நலம்

कुट्टिमं (पुं/न) - குட்டிமம் (பு/ந) சிற்பக்கூடம்

संगमं (पुं/न) - ஸங்கமம் (பு/ந) நதிகள் கலத்தல்/
கூடுதல்

शतमानं (पुं/न) - சதமானம் (பு/ந) ஒருபலம் வெள்ளி
ஒரு மரக்கால் நெல் என்று சிலர்

अर्म (पुं/न) - அர்ம (பு/ந) கண்நோய்

शम्बलः (पुं/न) - சம்பள: (பு/ந) சம்பளம், கூலி

अव्ययं (पुं/न) - அவ்யயம் (பு/ந) च, तु முதலியவை

ताण्डवः (पुं/न) - தாண்டவ: (பு/ந) ஆண்கள் ஆடும் நாட்டியத்தின் வகை

कवियं (पुं/न) - கவியம் (பு/ந) கடிவாளம் (कवीयं पाठं)

कन्दं (पुं/न) - கந்தம் (பு/ந) கிழங்கு

कार्पासं (पुं/न) - கார்பாஸம் (பு/ந) பருத்தி/பஞ்சு

पारावारं (पुं/न) - பாராவாரம்(பு/ந) அக்கரை; இக்கரை (पारं - அக்கரை अवारं - இக்கரை)

युगंधरम् (पुं/न) - யுகந்தரம் (பு/ந) ரதத்தின் ஏர்க்கால் (நுகத்தடி)

पूयं (पुं/न) - பூயம் (பு/ந) சீழ்

प्रग्रीवं (पुं/न) - ப்ரக்ரீவம் (பு/ந) சன்னலில் உள்ள துளை/கவாக்ஷம்

पात्रीवं (पुं/न) - பாத்ரீவம் (பு/ந) யாகத்திற்குத் தேவைப்படும் பொருள்

यूषं (पुं/न) - யூஷம் (பு/ந)பயறு முதலியவற்றின் முளை

चमसं (पुं/न) - சமஸம் (பு/ந) யாக பாத்திரம்

चिक्कसं (पुं/न) - சிக்கஸம் (பு/ந) யவை முதலியவற்றின் மாவு

अर्धर्चादौ घृतादीनां पुंस्त्वाद्यं वैदिकं ध्रुवम् ।
तन्त्रोक्तमिह लोकेऽपि तच्चेदस्त्यस्तु शेषवत् ।। 1520

अर्धर्चादिगण த்தில் (அர்தர்சாதி கணத்தில்) நெய் முதலிய சொற்களுக்குக் கூறப்பட்ட லிங்கம். உறுதியாக வேதத்தில் கூறப்பட்டவை. இங்கு (இந்த கோசத்தில்) லிங்கம் பற்றி நிர்ணயிக்கும்போது, இதில் உலகியல் சொற்களுக்கேயன்றி வைதீக சொற்களுக்கு இல்லை, ஆகையால் அந்த 'நெய் முதலான' வேதச் சொற்களுக்கு இந்த (நூலில்) இடத்தில் லிங்கம் கூறப்படவில்லை. உலகியலில் புல்லிங்க (ஆண்பால்) ப்ரயோகத்தை (शेषं तु ज्ञेयं शिष्ट प्रयोगतः என்று இனி கூறப்போகிறார். அங்கு சேஷம் என்பதற்கு இந்த சாஸ்திரத்தில், தான் கூறாத நாம-லிங்கங்கள் பற்றிய நிர்ணயங்கள் பெரியோர்களால் கூறப்பட்டிருந்தால் அவை அறிந்துகொள்ள வேண்டியவை ஆகும்.

।। इति पुंनपुंसकसङ्ग्रहः ।।

अथ स्त्रीपुंससङ्ग्रहः -

स्त्रीपुंसयोः......................

இதனால் இதில் சொல்லப்பட்ட செய்திகள் ஸ்த்ரீ-நபும்ஸகாதிகாரம் (1525 வது சுலோகம்) வரை அநுவர்த்திக்கும்.

...................अपत्यान्ताः ....

அபத்யார்த்தத்தில் விதிக்கப்பட்ட अण्-इञ्- यञ् முதலான ப்ரத்யயங்கள் சொல்லின் (அந்தமாக உடைய சப்தங்கள்) இறுதியில் வந்தால் பெண்பால் ஆகவோ ஆண்பாலாகவோ வரும். உதாரணம்- औपगवः - औपगवी; दाक्षिः-दाक्षी; गार्ग्यः-गार्गी (ஔபகவ: ஔபகவீ; தாக்ஷி: -தாக்ஷீ; கார்க்ய: கார்கீ)

...............................द्विचतुःषट्पदोरगाः ।

जातिभेदाः ....

இரண்டு கால்கள், நான்கு கால்கள் ஆறு கால்களையுடைய சொற்கள் ஆண்பாலிலும், பெண்பாலிலும் வரும். இதற்குரிய உதாரணங்கள்-

இரண்டு கால்கள் :- पुरुषः–पुरुषी, कुक्कुटः–कुक्कुटी, मयूरः–मयूरी
(புருஷ:-புருஷீ; குக்குட:-குக்குடீ; மயூர:-மயூரி முதலியன)

நான்கு கால்கள் : - मृगः–मृगी, अयं गौः–इयं गौः, अयं कपिः–इयं कपिः
(ம்ருக:-ம்ருகீ; அயம் கௌ: இயம் கௌ:; அயம் கபி:-இயம் கபி:;)

ஆறு கால்கள்:- भ्रमरः–भ्रमरी, मधुकरः–मधुकरी (வண்டு)
(ப்ரமர:-ப்ரமரீ; மதுகர:-மதுகரீ)

பாம்புகள் :- उरगः–उरगी; (உரக: - உரகீ)

பொது : - இரண்டுகால் ஜாதிகள் உபலக்ஷண மாகையால் கால்களே இல்லாத மீன் முதலியவைகளையும் கொள்க.
मत्स्यः–मत्स्यी– मकरः–मकरी (மத்ஸ்ய:-மத்ஸ்யீ; மகர:-மகரீ முதலியன)

................पुमाख्याश्च स्त्रीयोगैः सह ....

ஆண்பால் சொற்கள் பெண்பால் சொற்களுடன் வருமானாலும் அந்த பெண்பால், ஆண்பால் சொற்களைக் கொண்டு ஸ்த்ரீலிங்கங்களாக வரும். உதாரணம் -

गणकः पुरुषः, तस्य स्त्री गणकी

महामात्रः पुरुषः, तस्य स्त्री महामात्री

इन्द्रः - इन्द्राणी முதலியன.

(கணக: புருஷ:, தஸ்ய ஸ்த்ரீ கணகீ.

மஹாமாத்ர: புருஷ:, தஸ்ய ஸ்த்ரீ மஹாமாத்ரீ.

இந்த்ர:-இந்த்ராணீ முதலியன. இங்ஙனம் லிங்க நிர்ணயம் கூறிய கவி பெயர்ச்சொற்களையும் கூறுகிறார்.

..................................मल्लकः .. 1521

मुनिर्वराटकः स्वातिर्वल्लको झाटलिर्मनुः ।

मूषा सृपाटी कर्कन्धूर्यष्टिः शाटी कटी कुटी ।। 1522

मल्लकः (पुं/स्त्री) - மல்லக:(பு/பெ) அகல்

योनिः (पुं/स्त्री) - யோனி:(பு/பெ) பெண்குறி,

मुनिः (पुं/स्त्री) - முனி: (பு/பெ) தபஸ்விநீ

(तपस्वः तपस्विनी) இது பாடம்.

वराटकः } (पुं/स्त्री) - வராடக:(பு/பெ) தாமரைக்கிழங்கு
वराटिका - வராடிகா

स्वातिः } (पुं/स्त्रि) - ஸ்வாதி:(பு/பெ) ஒரு நக்ஷத்ரம்
स्वाती ஸ்வாதீ (பெ)

वल्लकः } (पुं/स्त्री) - வல்லக:(பு/ந) வீணை
वल्लकी வல்லகீ (பெ)

झाटलिः } (पुं) - ஜாடலி:(பு) ஒருவகை மரம்
झाटली (स्त्री) ஜாடலீ (பு) மொக்குமரம் என்பது
லிங்கபட்டையம்

मनुः, मनू (पुं/स्त्री) - மநு:(பு/பெ) अयं मनुः ஒரு ப்ரஜாபதி
மநூ: (பெ) इयं मनूः மநுவின் மனைவி

मूषः } (पुं/स्त्री) - மூஷ: (பு) பொன் உருக்கும் மூசு
मूषा } மூஷா(பெ) [சிறிய இருப்புக் கிண்ணி

सृपाटः } (पुं) - ஸ்ருபாட: (பு) ஒரு அளவு
सृपाटी } (स्त्री) ஸ்ருபாடீ (பெ)

कर्कन्धूः } (पुं) - கர்கந்தூ: (பு/ந) கல்கண்டு/இலந்தை
कर्कन्धू } (स्त्री)

यष्टिःयष्टी(पुं/स्त्री)-யஷ்டி: யஷ்டீ (பு/பெ) தடி,கோல்

शाटः } (पुं) - சாட:(பு)புடவையின் தலைப்பு/
शाटी } (स्त्री) - சாடீ (பெ) [வேஷ்டி

कटः } (पुं) - கட: (பு) இடுப்பு
कटी } (स्त्री) - கடீ(பெ)

कुटी (पुं/स्त्री) - குடீ (பு/பெ) குடிசை

।। इति स्त्रीपुंलिङ्गविशेषप्रकरणम् ।।

अथ स्त्रीनपुंसकशेषप्रकरणम् -

स्त्रीनपुंसकयोः ....

இந்த பதத்தினால் மூன்று லிங்க அதிகாரம் வரை ஸ்த்ரீ அதிகாரம் (त्रिलिङ्गाधिकारं) வரை அநுவர்த்திக்கும்.

..................भावक्रिययोः ष्यञ् क्वचिच्च वुञ् ।
औचित्यमौचिती मैत्री मैत्र्यं वुञ् प्रागुदाहृतः ।। 1523

பாவார்த்த, கர்மார்த்தங்களில் விதிக்கப்பட்ட (भावार्थ–कर्मार्थ ங்களில் விதிக்கப்பட்ட (ष्यञ् प्रत्यय) ஷ்யஞ் ப்ரத்யயங்களையும், वुञ् ப்ரத்யயங்களையும் இறுதி

யாகக்கொண்ட சொற்கள் ஒவ்வொரு இடத்தில் ஸ்த்ரீ லிங்கமாகவும், நபும்ஸக லிங்கமாகவும் வரும். ष्यञ् प्रत्ययान्तத்துக்கு (ஷ்யஞ் ப்ரத்யயாந்தத்துக்கு) உதாரணம்- उचितस्य भावः कर्म वा औचित्यं, औचिती । एवं मैत्र्यं, मैत्री ॥ (உசிதஸ்ய பாவ: கர்ம வா ஔசித்யம், ஔசிதீ । இப்படியே மைத்ரயம், மைத்ரீ)

वैदग्ध्यं, वैदग्धी, शौक्ल्यं முதலியவை नपुंसकलिङ्ग மல்ல (வைதக்த்யம், வைதக்தீ, சௌக்ல்யம் முதலியவை நபும்ஸகலிங்கமல்ல) व्यञ् ப்ரத்யயாந்தங்கள் முன்பே கூறப்பட்டுள்ளது. मनुष्यवर्गे (மனுஷ்ய வர்கத்தில்) எப்படி என்றால் चोरिका, अहोपुरुषिका, वार्धक (சோரிகா, அஹோபுருஷிகா, வார்த்தகம்) என்று மேலும் क्वचित् என்ற பதம் போட்டிருப்பதால் 'வுஞ் ப்ரத்யயாந்தங்கள்' சில சொற்கள் பெண்பாலாகவும், சில சொற்கள் நபும்ஸகலிங்கமாகவும், சில சொற்கள் இரண்டு லிங்கங்களாகவும் வரும். இவற்றை அங்கங்கே வரும் எடுத்துக்காட்டுக்களால் அனுபவத்தால் அறிந்து கொள்ள வேண்டும்.

षष्ट्यन्तप्राक्पदाः सेनाच्छायाशालासुरानिशाः ।
स्याद्वा नृसेनं श्वनिशं गोशालमितरे च दिक् ॥ 1524

ஷஷ்ட்யந்தத்தை பூர்வபதமாகக்கொண்ட सेना । छाया । शाला । सुरा । निशा । ஆகிய சப்தங்கள். स्त्री, नपुंसकयोः स्युः । (ஆறாம் வேற்றுமை சொல்லை முன் பதமாகக் கொண்ட ஸேநா । சாயா । சாலா । ஸுரா । நிசா । போன்ற சொற்கள் ஸ்த்ரீ-நபும்ஸக லிங்கமாகும்) இதற்கு இந்நூலாசிரியரான அமரசிம்மனே சில சொற்களை உதாரணமாக எடுத்துக்காட்டுகிறார்.

नृणां सेना नृसेनम्; नृसेना । एवं श्वनिशम्, श्वनिशा; गोशालम्, गोशाला இவைகள் ஸ்திரீ லிங்கங்கள். इतरे च दिक् । वृक्षच्छायम्, वृक्षच्छाया । यवसुरम्, यवसुरा ।। (ந்ருணாம் ஸேநா ந்ருஸேநம் । ந்ருஸேநா । இப்படியே ச்வநிசம், ச்வநிசா । கோசாலம், கோசாலா । இவைகள் ஸ்த்ரீ லிங்கங்கள். இதரே ச திக் । வ்ருக்ஷசாயம், வ்ருக்ஷச்சாயா । யவஸுரம், யவஸுரா ।।) முதலியன.

आबन्नन्तोत्तरपदो द्विगुश्चापुंसि नश्च लुप् ।
त्रिखट्वं च त्रिखट्वी च त्रितक्षं च त्रितक्ष्यपि ।। 1525

आबन्नन्तமும் अन्नन्तமும் उत्तरपदமாக்கத் தக்க द्विगुसमासं अपुंसि स्त्रीनपुंसयोः वर्तते । (ஆபந்நந்தமும், அந்நந்தமும் உத்தரபதமாக்கத்தக்க த்விகுஸமாஸம், புல்லிங்கம் வராமல், ஸ்த்ரீ-நபும்ஸக லிங்கங்களில் வரும்) இதற்குரிய உதாரணத்தை தானே காட்டுகிறார்- त्रिखट्वं–तिसृणां खट्वानां समाहारः त्रिखट्वम् । त्रिखट्वी । त्रयाणां तक्ष्णां समाहारः त्रितक्षम्, त्रितक्षी ।।

।। इति स्त्रीनपुंसकलिङ्गशेषप्रकरणम् ।।

अथ त्रिलिङ्गशेषः -

त्रिषु पात्री पुटी वाटी पेटी कुवलदाडिमौ ।

1. पात्री (पुं/स्त्री/न), 2. पुटी (पुं/स्त्री/न), 3. वाटी(पुं/स्त्री/न) 4. पेटी (पुं/स्त्री/न), 5. कुवलः (पुं/स्त्री/न), 6. दाडिमी (पुं/स्त्री/न)

1. பாத்ர: (பு.அ) பாத்திரங்கள் (வீட்டில் உபயோகிக்கும்)
பாத்ரீ (பெ.ஈ) ,,
பாத்ரம் (ந.அ) ,,

2. புட: (பு.அ) தொன்னை
   புடீ (பெ.ஈ) ,,
   புடம் (ந.அ) ,,

3. வாட: (பு.அ) தோட்டம்/பூங்கா (चूतवाटी/पुष्पवाटी)
   வாடீ: (பெ.ஈ) ,,
   வாடம் (ந.அ.) ,,

4. பேட: (பு.அ) பெட்டி (ஆபரணம், துணிமணிகளைப் பாதுகாக்கும் பெட்டி)
   பேடீ (பெ.ஈ) ,,
   பேடம் (ந.அ) ,,

5. குவல: (பு.அ) இலந்தை
   குவலீ: (பெ.ஈ) ,,
   குவலம் (ந.அ) ,,

6. தாடிம: (பு.அ) மாதுளை
   தாடிமீ (பெ .ஈ) ,,
   தாடிமம் (ந.அ.) ,,

।। इति त्रिलिङ्गशेषप्रकरणम् ।।

अथ परलिङ्गशेष प्रकरणम् –

परलिङ्गं स्वप्रधाने द्वन्द्वे तत्पुरुषेऽपि तत् ।। 1526

इतरेतरयोग द्वन्द्वத்திலும், तत्पुरुसमासத்திலும் परलिंगं பிற பதத்தினுடைய லிங்கம் வரும். (இதரேதரயோக த்வந்த்வத்திலும், தத்புருஷ ஸமாஸத்திலும் பிற பதத்தின் லிங்கம் வரும். உதாரணம்-

1. இதரேதரயோகத்வந்த்தத்துக்கு - कुक्कुटमयूरौ, मयूरीकुक्कुटौ

2. தத்புருஷ ஸமாஸத்துக்கு - अर्धं पिप्पल्याः अर्धपिप्पली । अर्धं कोशातक्याः अर्धकोशातकी । करकिसलयं । முதலியன.

।। इति परलिङ्गशेषप्रकरणम् ।।

अथ वाच्यलिङ्गशेष प्रकरणम् -

अर्थान्ताः प्राद्यलंप्राप्तापन्नपूर्वाः परोपगाः ।

अर्थशब्दं இறுதியாக வரும் परोपगाः वाच्यलिङ्ग மாக ஆகும். உதாரணமாக ब्राह्मणाय धनं ब्राह्मणार्थं धनम् । सन्तानाय सन्तानार्थो विधिः । இப்படியுள்ள சொற்களை அறியவும். மேலும் प्राद्यलंप्राप्तापन्नपूर्वा परोपगाः என்பதில் முக்கியமாகவுள்ள प्राद्युपसर्गः, अलं प्राप्तं, आपन्नं என்கின்ற शब्दங்கள் பூர்வபதமாகவும் ஸமாஸமாகவும் வரத்தக்கதானால் विशेष्यनिघ्नाவாக ஆகும்.

प्रादिपूर्वा यथा - प्रगत आचार्यो यस्य प्राचार्यः ।
अलं पूर्वा यथा - अलं जीवनाय, अलं जीवनः कोशः ।
प्राप्तपूर्वा यथा - प्राप्तो जीविकां प्राप्तजीविकः पुरुषः।
आपन्नपूर्वा यथा - आपन्नं सत्त्वमापन्नसत्त्वः ।

तद्धितार्थे द्विगुः ....

தத்திதார்த்தத்தில் விதிக்கப்பட்ட த்விகு ஸமாஸம் விசேஷ லிங்கத்தையுடையவை உதாரணம்- पञ्चसु कपालेषु संस्कृतः पुरोडाशः पञ्चकपालः, पञ्चकपाला, पञ्चकपालं - हविः ।

.......................संख्या सर्वनामतदन्तकाः ।। 1527

எண்ணிக்கைகளையுடைய சங்க்யா வாசக சப்தங்களும், ஸர்வநாம சப்தங்களும், இவற்றை இறுதியாகக் கொண்ட சொற்கள் விசேஷ விதியல்லாதவைகளும் விசேஷ்ய லிங்கங்களுடையவைகள் ஆகும். உதாரணம்-

एकःपुरुषः, एकास्त्री, एकं कुलं முதலியன सर्वनामशब्दाः (ஸர்வநாம சப்தங்கள்)

सर्वः पुमान्, सर्वानारी, सर्वं जगत् ।

विश्वोजनः, विश्वाजनता, विश्वं कुलम् ।

संख्यान्ताः यथा – द्वित्राः पुरुषाः, द्वित्रास्त्रियः, द्वित्राणि पदानि

एवं द्विचतुराः, त्रिचतुराः पञ्चषाः इत्यादि सर्वनामान्ता यथा- आभ्यामन्यः तदन्यः । तदन्या स्त्री । तदन्यं कुलं । इत्यादि

संख्यावाचकः (எண்ணிக்கைக் காட்டும் சொற்கள்)

(ஏக: புருஷ: ஏகாஸ்த்ரீ, ஏகம் குலம் முதலியன ஸர்வ நாம சப்தங்கள்)

ஸர்வ: புமான் , ஸர்வாநாரீ, ஸர்வம் ஜகத் ।

விச்வோஜந:, விச்வாஜநதா, விச்வம் குலம் ।

ஸம்க்யாந்தா: யதா- த்வித்ரா:புருஷா:, த்வித்ராஸ்த்ரிய:, த்வித்ராணி பதாநி ।

ஏவம் த்விசதுரா:, த்ரிசதுரா:, பஞ்சஷா: இத்யாதி ஸர்வநாமாந்தா யதா - ஆப்யாமந்ய: ததந்ய: । ததந்யா ஸ்த்ரீ, ததந்யம் குலம் இத்யாதி ।

बहुव्रीहिरदिग्नाम्नामुन्नेयं तदुदाहृतम् ।

दिग्वाचक शब्दங்களைக் காட்டிலும், வேறான சப்தங்களுக்கு வந்த பஹுவ்ரீஹி ஸமாஸம், விசேஷ்ய லிங்கமுடையதாகும். இதற்கு உதாரணம்- चित्रः पटो यस्य

चित्रपटो जनः । चित्रपटा सेना । चित्रपटं सद इत्यादि ।। (சித்ர: படோ யஸ்ய சித்ர படோ ஜந: । சித்ரபடா ஸேநா । சித்ரபடம் ஸத முதலியன)

गुणद्रव्यक्रियायोगोपाधयः परगामिनः ।। 1528

குணமும் (வண்ணம்) த்ரவ்யமும் (பொருள்) க்ரியையும் (செயல்) சேர்ந்தவைகளான சொற்கள், விசேஷ்ய லிங்கங்களையுடையவை. உதாரணம்-

गुणयोगोपाधयः -- குணங்களுடன் கூடிய உபாதிகளுக்கு - शुक्लः पटः । வெண்மை நிற ஆடை (பு) शुक्ला शाटी வெண்மை நிற புடவை (பெ) शुक्लं वस्त्रं । வெண்மை ஆடை (ந) முதலியன.

क्रियायोगोपाधयोः यथा - दण्डी पुरुषः (தடியையுடைய புருஷன்)(பு) दण्डिनी स्त्री (தடியையுடைய பெண்) (பெ) दण्डि सैन्यं इति (தடியுடன் கூடிய படை) முதலியன.

द्रव्ययोगोपाधयोः यथा - पाचकः पुरुषः சமையல் செய்யும் ஆள் (பு) पाचिका स्त्री சமையல் செய்யும் பெண் (பெ) पाचकं कुलम् इत्यादि சமையல் செய்யும் குலம் (ந) முதலியன.

कृतः कर्तर्यसंज्ञायां ....

எண்ணிக்கையைக் கொள்ளாத, कर्तृर्थத்தில் விதிக்கப்பட்ட कृत् प्रत्ययान्त शब्दங்கள் விசேஷலிங்கங்களையுடையவை. உதாரணம்-कर्ता, कर्तरि, कर्तृ । कुंभकारः, कुंभकारी, कुंभकारं । முதலியன.

.... कृत्याः कर्तरि कर्मणि ।

कर्तरि, कर्मणि कारके (கர்த்தரி, கர்மணி) விதிக்கப்பட்ட க்ருத் ப்ரத்யயங்களை அந்தமாக (இறுதி)யாக உடைய சொற்கள் விசேஷ லிங்கங்களையுடையவை.

1. कर्तरि कृत्यप्रत्ययान्तो यथा - वास्तव्या विप्राः ।
वास्तव्या लक्ष्मीः । वास्तव्यं धनम् ।।

2. कर्मणि कृत्यप्रत्ययान्तो यथा - कर्तव्यः कटः ।
कर्तव्या शाटी । कर्तव्यं वस्त्रं ।

1. கர்த்ரி க்ருத்ய ப்ரத்யயாந்தோ யதா - வாஸ்தவ்யா விப்ரா: ।
வாஸ்தவ்யா லக்ஷ்மீ: । வாஸ்தவ்யம் தனம் ।

2. கர்மணி க்ருத்ய ப்ரத்யயாந்தோ யதா - கர்தவ்ய: கட: ।
கர்தவ்யா சாடீ । கர்தவ்யம் வஸ்த்ரம் ।।)

भावार्थத்தத்தில் स्थातव्यं என்று (நபும்ஸகம்)

अणाद्यन्तास्तेन रक्ताद्यर्थे नानार्थभेदकाः ।। 1529

சிவப்பு துணி என்பதில் உள்ள சிவப்பு என்பது குணமாகும். तेन रक्तं रागात् முதலான பாணினி சூத்திரங்களில் விதிக்கப்பட்ட अण् प्रत्ययं முதலிய तद्धितप्रत्ययங்களை இறுதியில் (अन्ते) உடையை சொற்கள் नानार्थ பல அர்த்தங்களுக்கு विशेषणங்களாய் विशेष्य निघ्नங்களாகும். உதாரணங்கள் -

अण् प्रत्ययो यथा - काषायः पटः । काषायी पटी ।
काषायं वस्त्रं इत्यादि ।

ठक् प्रत्ययो यथा - लाक्षया/रक्तःपटः लाक्षिकः ।
लाक्षिकी । लाक्षिकम् इत्यादि ।

அமரசிம்மன் 'नानार्थ भेदकाः' என்று தனியாகக் குறிப்பிட்டு, இது प्रत्येक மென்பதால் தனியாகக் கூறியுள்ளார். இந்த நாநார்த்தவாசக சப்தங்கள் விசேஷ லிங்கங்கள் ஆகும். உதாரணம்-

शिवो रुद्रः । शिवागौरी । शिवं भद्रं । इत्यादि

(சிவோ ருத்ர: । சிவா கௌரீ । சிவம் பத்ரம் । முதலியன)

।। इति वाच्यलिङ्गविशेषः ।।

षट्संज्ञकास्त्रिषु समा युष्मदस्मत्तिङव्ययम् ।

षट्संज्ञकाः ஆறு ஸம்க்ஞா சப்தங்களும் युष्मत्, अस्मत्, (யுஷ்மத்-அஸ்மத்) சப்தங்களும் तिङ्, अव्यय (திஙந்தங்களும், அவ்யயங்களும்) மூன்று லிங்கங்களிலும் ஒரே ரூபமாய் இருக்கும். உதாரணம்-

षट्संज्ञा यथा – पञ्चबाणाः । पञ्च स्त्रियः । पञ्जफलानि ।।

युष्मदस्मच्छब्दाः– त्वं पुमान् । त्वं स्त्री । त्वं नपुंसकम् । अहं पुमान् । अहं स्त्री । अहं नपुंसकम् ।

तिङ्न्तो यथा – सः तिष्ठति । सा तिष्ठति । तत् तिष्ठति ।

अव्यय संज्ञका – नाना पुरुषाः । नाना स्त्रियः । नाना रूपाणि ।

(இந்த உதாரணத்திற்கு விளக்கம் தேவையில்லை)

परं विरोधे ....

இதுவரை கூறியுள்ள சொற்களுக்குரிய லிங்கங்களில் ஏதேனும் வேறுபாடு (विरोधः) வந்திருந்தால், அவற்றிற்கு முன்பின்னாக வேறுபாடான லிங்கங்களைக் கூறியிருந்தால் அதில் பின்னால் கூறிய லிங்கங்களையே எடுத்துக்கொள்ள வேண்டும். உதாரணமாக - அஸுரர்களின் பெயர்களைக் கூறும் (असुरपर्याय शब्दங்கள்) புல்லிங்கங்களென்று पुंलिङ्ग शेषத்தில் சொன்ன லக்ஷணம்; ராக்ஷஸாதி சப்தங்களில்

चरितार्थं असन्तங்கள் नपुंसकங்களாகக் கொள்ள வேண்டும் என்று नपुंसकलिङ्गशेषத்தில் கூறியுள்ளது. இதில் यशश्शब्दங்களும் चरितार्थं என்பதிலும் உள்ள இந்த இரண்டு லக்ஷணங்களும் ராக்ஷஸ் (राक्षस्) சப்தத்தில் அந்வயிக்கும். ஆதலால் இதில் எதைக் கொள்வது என்று ஐயம் ஏற்படும். இது போன்ற இடங்களில் ஐயம் ஏற்பட்டால் பின்னே (परं) வரும் சப்தங்களையே (நபும்ஸகலிங்கமாகவே) எடுத்துக் கொள்ள வேண்டும்.

...................शेषं तु ज्ञेयं शिष्टप्रयोगतः ।। 1530

இந்த அமரகோசத்தில் சொல்லப்படாத (नाम–लिंग) பெயர் சொற்களும், லிங்கங்களும் பல உண்டு. மஹாகவிகள் பாடிய காவியங்களில் காணப்படலாம். அப்படிக் காணப்பட்டால் அவர்களின் எடுத்தாளுகை (प्रयोग)யால் அறியலாகும்.

।। इति लिङ्गादि संग्रह वर्गः ।।

*इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।
सामान्यकाण्डस्तृतीयः साङ्ग एव समर्थितः ।।

அமரசிம்மனால் இயற்றப்பட்ட இந்த நாமலிங்காநு சாஸனத்தின் சாமான்ய காண்டமான மூன்றாம் காண்டம் இத்துடன் முழுமையாக நிறைவேற்றப்பட்டது.

அமரகோசம் என்னும் நாமலிங்காநுசாஸனத்தின் அமர கல்பவல்லீ என்னும் தமிழுரை நிறைவு பெற்றது.

சுபம்

* இது அதிகமான சுலோகம்.

अनुबन्धः –

சென்ற தொகுதியின் தொடர்ச்சி

देवसूर्यौ विवस्वन्तौ सरस्वन्तौ नदार्णवौ ॥ 1258

पक्षिताक्ष्यौं गरुत्मन्तौ शकुन्तौ भासपक्षिणौ ।
अग्न्युत्पातौ धूमकेतू जीमूतौ मेघपर्वतौ ॥ 1259

हस्तौ तु पाणिनक्षत्रे मरुतौ पवनामरौ ।
यन्ता हस्तिपके सूते भर्ता धातरि पोष्टरि ॥ 1260

यानपात्रे शिशौ पोतः प्रेतः प्राण्यन्तरे मृते ।
ग्रहभेदे ध्वजे केतुः पार्थिवे तनये सुतः ॥ 1261

स्थपतिः कारुभेदेऽपि भूभृद् भूमिधरे नृपे ।
मूर्धाभिषिक्तो भूपेऽपि ऋतुः स्त्रीकुसुमेऽपि च ॥ 1262

विष्णावप्यजिताव्यक्तौ सूतस्त्वष्टरि सारथौ ।
व्यक्तः प्राज्ञेऽपि दृष्टान्तावुभे शास्त्रनिदर्शने ॥ 1263

क्षत्ता स्यात् सारथौ द्वाःस्थे क्षत्रियायां च शूद्रजे ।
वृत्तान्तः स्यात् प्रकरणे प्रकारे कार्त्स्न्यवार्तयोः ॥ 1264

आनर्तः समरे नृत्यस्थाननीवृद्विशेषयोः ।
कृतान्तो यमसिद्धान्तदैवाकुशलकर्मसु ॥ 1265

श्लेष्मादि रसरक्तादि महाभूतानि तद्गुणाः ।
इन्द्रियाण्यश्मविकृतिः शब्दयोनिश्च धातवः ॥ 1266

कक्षान्तरेऽपि शुद्धान्तो नृपस्यासर्वगोचरे ।
कासूसामर्थ्ययोः शक्तिर्मूर्तिः काठिन्यकाययोः ॥ 1267

विस्तारवल्ल्योर्व्रततिर्वसति रात्रिवेश्मनोः ।
क्षयार्चयोरपचितिः सातिर्दानावसानयोः ॥ 1268

आर्तिः पीडाधनुष्कोट्योर्जातिः सामान्यजन्मनोः ।
प्रचारस्यन्दयो रीतिरीतिर्डिम्बप्रवासयोः ॥ 1269

उदयेऽधिगमे प्राप्तिस्त्रेता त्वग्नित्रये युगे ।
वीणाभेदेऽपि महती भूतिर्भस्मनि संपदि ॥ 1270

नदीनगर्योर्नागानां भोगवत्यथ संगरे ।
सङ्गे सभायां समितिः क्षयवासावपि क्षितिः ॥ 1271

रवेरर्चिश्च शस्त्रं च वह्निज्वाला च हेतयः ।
जगती जगति च्छन्दोविशेषेऽपि क्षितावपि ॥ 1272

पङ्क्तिश्छन्दोऽपि दशमं स्यात् प्रभावेऽपि चायतिः ।
पत्तिर्गतौ च मूले तु पक्षतिः पक्षभेदयोः ॥ 1273

प्रकृतिर्योनिलिङ्गे च कैशिक्याद्याश्च वृत्तयः ।
सिकताः स्युर्वालुकापि वेदे श्रवसि च श्रुतिः ॥ 1274

वनिता जनितात्यर्थानुरागायां च योषिति ।
गुप्तिः क्षितिव्युदासेऽपि धृतिर्धारणधैर्ययोः ॥ 1275

बृहती क्षुद्रवार्ताकी छन्दोभेदे महत्यपि ।
वासिता स्त्रीकरिण्योश्च वार्ता वृत्तौ जनश्रुतौ ॥ 1276

वार्तं फल्गुन्यरोगे च त्रिष्वप्सु च घृतामृते ।
कलधौतं रूप्यहेम्नोर्निमित्तं हेतुलक्ष्मणोः ॥ 1277

श्रुतं शास्त्रावधृतयोर्युगपर्याप्तयोः कृतम् ।
अत्याहितं महाभीतिः कर्म जीवानपेक्षि च ॥ 1278

युक्ते क्ष्मादावृते भूतं प्राण्यतीते समे त्रिषु ।
वृत्तं पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीते दृढनिस्तले ॥ 1279

महद्राज्यं चावगीतं जन्ये स्याद् गर्हिते त्रिषु ।
श्वेतं रूप्येऽपि रजतं हेम्नि रूप्ये सिते त्रिषु ॥ 1280

त्रिष्वितो जगदिङ्गेऽपि रक्तं नील्यादिरागि च ।
अवदातः सिते पीते शुद्धे बद्धार्जुनौ सितौ ॥ 1281

युक्तेऽतिसंस्कृते मर्षिण्यभिनीतोऽथ संस्कृतम् ।
कृत्रिमे लक्षणोपेतेऽप्यनन्तोऽनवधावपि ॥ 1282

ख्याते हृष्टे प्रतीतोऽभिजातस्तु कुलजे बुधे ।
विविक्तौ पूतविजनौ मूर्च्छितौ मूढसोच्छ्रयौ ॥ 1283

द्वौ चाम्लपरुषौ शुक्तौ शिती धवलमेचकौ ।
सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्तेऽभ्यर्हिते च सत् ॥ 1284

पुरस्कृतः पूजितेऽरात्यभियुक्तेऽग्रतः कृते ।
निवातावाश्रयावातौ शस्त्राभेद्यं च वर्म यत् ॥ 1285

जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युरुच्छ्रिता उत्थितास्त्वमी ।
वृद्धिमत्प्रोद्यतोत्पन्ना आदृतौ सादरार्चितौ ॥ 1286

इति तान्तशब्दाः

अथ थान्तशब्दाः

अर्थोऽभिधेयरैवस्तु प्रयोजननिवृत्तिषु ।
निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टजले गुरौ ।। 1287

समर्थस्त्रिषु शक्तिस्थे संबद्धार्थे हितेऽपि च ।
दशमीस्थौ क्षीणरागवृद्धौ वीथी पदव्यपि ।। 1288

आस्थानीयत्नयोरास्था प्रस्थोऽस्त्री सानुमानयोः ।

इति थान्तशब्दाः

अथ दान्तशब्दाः

अभिप्रायवशौ छन्दावब्दौ जीमूतवत्सरौ ।। 1289

अपवादौ तु निन्दाज्ञे दायादौ सुतबान्धवौ ।
पादा रश्म्यङ्घ्रितुर्यांशाश्चन्द्राग्न्यर्कास्तमोनुदः ।। 1290

निर्वादो जनवादेऽपि शादो जम्बालशष्पयोः ।
सारवे रुदिते त्रातर्याक्रन्दो दारुणे रणे ।। 1291

स्यात् प्रसादोऽनुरोधेऽपि सूदःस्याद् व्यञ्जने त्रिषु ।
गोष्ठाध्यक्षेऽपि गोविन्दो हर्षेऽप्यामोदवन्मदः ।। 1292

प्राधान्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे कुकुदोऽस्त्रियाम् ।
स्त्री संविज्ज्ञानसंभाषाक्रियाकाराजिनामसु ।। 1293

धर्मे रहस्युपनिषत् स्यादृतौ वत्सरे शरत् ।
पदं व्यवसितित्राणस्थानलक्ष्माङ्घ्रिवस्तुषु ।। 1294

गोष्पदं सेविते माने प्रतिष्ठा कृत्यमास्पदम् ।
त्रिविष्टमधुरौ स्वादू मृदू चातीक्ष्णकोमलौ ॥ 1295

मूढाल्पापटुनिर्भाग्या मन्दाः स्युर्द्वौ तु शारदौ ।
प्रत्यग्राप्रतिभौ विद्वत्सुप्रगल्भौ विशारदौ ॥ 1296

इति दान्तशब्दाः

अथ धान्तशब्दाः

व्यामो वटश्च न्यग्रोधावुत्सेधः काय उन्नतिः ।
पर्याहारश्च मार्गश्च विवधौ वीवधौ च तौ ॥ 1297

परिधिर्यज्ञियतरोः शाखायामुपसूर्यके ।
बन्धकं व्यसनं चेतः पीडाधिष्ठानमाधयः ॥ 1298

स्युः समर्थननीवाकनियमाश्च समाधयः ।
दोषोत्पादेऽनुबन्धः स्यात् प्रकृत्यादिविनश्वरे ॥ 1299

मुख्यानुयायिनि शिशौ प्रकृतस्यानुवर्तने ।
विधुर्विष्णौ चन्द्रमसि परिच्छेदे बिलेऽवधिः ॥ 1300

विधिर्विधाने दैवेऽपि प्रणिधिः प्रार्थने चरे ।
बुधवृद्धौ पण्डितेऽपि स्कन्धः समुदयेऽपि च ॥ 1301

देशे नदविशेषेऽब्धौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियाम् ।
विधा विधौ प्रकारे च साधु रम्येऽपि च त्रिषु ॥ 1302

वधूर्जाया स्नुषा स्त्री च सुधा लेपोऽमृतं स्नुही ।
संधा प्रतिज्ञा मर्यादा श्रद्धा संप्रत्ययः स्पृहा ॥ 1303

मधु मद्ये पुष्परसे क्षौद्रेऽप्यन्धं तमस्यपि ।
अत स्त्रिषु समुन्नद्धौ पण्डितंमन्यगर्वितौ ॥ 1304

ब्रह्मबन्धुरधिक्षेपे निर्देशेऽथावलम्बितः ।
अविदूरोऽप्यवष्टब्धः प्रेसिद्धौ ख्यातभूषितौ ॥ 1305

इति धान्तशब्दाः

अथ नान्तशब्दाः

सूर्यवह्नी चित्रभानू भानू रश्मिदिवाकरौ ।
भूतात्मानौ धातृदेहौ मूर्खनीचौ पृथग्जनौ ॥ 1306

ग्रावाणौ शैलपाषाणौ पत्रिणौ शरपक्षिणौ ।
तरुशैलौ शिखरिणौ शिखिनौ वह्निबर्हिणौ ॥ 1307

प्रतियत्नावुभौ लिप्सोपग्रहावथ सादिनौ ।
द्वौ सारथिहयारोहौ वाजिनोऽश्वेषुपक्षिणः ॥ 1308

कुलेऽप्यभिजनो जन्मभूम्यामप्यथ हायनाः ।
वर्षार्चिर्व्रीहिभेदाश्च चन्द्राग्न्यर्का विरोचनाः ॥ 1309

केशेऽपि वृजिनो विश्वकर्मार्कसुरशिल्पिनोः ।
आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्म वर्ष्म च ॥ 1310

शक्रो घातुकमत्तेभो वर्षुकाब्दो घनाघनः ।
अभिमानोऽर्थादिदर्पे ज्ञाने प्रणयहिंसयोः ॥ 1311

घनो मेघे मूर्तिगुणे त्रिषु मूर्ते निरन्तरे ।
इनः सूर्ये प्रभौ राजा मृगाङ्के क्षत्रिये नृपे ॥ 1312

वाणिन्यौ नर्तकीदूत्यौ स्रवन्त्यामपि वाहिनी ।
ह्लादिन्यौ वज्रतडितौ वन्दायामपि कामिनी ।। 1313

त्वग्देहयोरपि तनुः सूनाधोजिह्विकापि च ।
क्रतुविस्तारयोरस्त्री वितानं त्रिषु तुच्छके ।। 1314

मन्देऽथ केतनं कृत्ये केतावुपनिमन्त्रणे ।
वेदस्तत्त्वं तपो ब्रह्म ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः ।। 1315

उत्साहने च हिंसायै सूचने चापि गन्धनम् ।
आतञ्चनं प्रतीवापजवनाप्यायनार्थकम् ।। 1316

व्यञ्जनं लाञ्छनश्मश्रुनिष्ठानावयवेष्वपि ।
स्यात् कौलीनं लोकवादे युद्धे पश्वहिपक्षिणाम् ।। 1317

स्यादुद्यानं निःसरणे वनभेदे प्रयोजने ।
अवकाशे स्थितौ स्थानं क्रीडादावपि देवनम् ।। 1318

उत्थानं पौरुषे तन्त्रे संनिविष्टोद्गमेऽपि च ।
व्युत्थानं प्रतिरोधे च विरोधाचरणेऽपि च ।। 1319

मारणे मृतसंस्कारे गतौ द्रव्योपपादने ।
निर्वर्तनोपकरणानुव्रज्यासु च साधनम् ।। 1320

निर्यातनं वैरशुद्धौ दाने न्यासार्पणेऽपि च ।
व्यसनं विपदि भ्रंशे दोषे कामजनकोपजे ।। 1321

पक्ष्माक्षिलोम्नि किञ्जल्के तन्त्वाद्यंशेऽप्यणीयसि ।
तिथिभेदे क्षणे पर्व वर्त्म नेत्रच्छदेऽध्वनि ।। 1322

अकार्यगुह्ये कौपीनं मैथुनं संगतौ रते ।
प्रधानं परमात्मा धीः प्रज्ञानं बुद्धिचिह्नयोः ॥ 1323

प्रसूनं पुष्पफलयोर्निधनं कुलनाशयोः ।
क्रन्दने रोदनाह्वाने वर्ष्म देहप्रमाणयोः ॥ 1324

गृहदेहत्विट्प्रभावा धामान्यथ चतुष्पथे ।
संनिवेशे च संस्थानं लक्ष्म चिह्नप्रधानयोः ॥ 1325

आच्छादनं संपिधानमपवारणमित्युभे ।
आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणेऽपि च ॥ 1326

अधिष्ठानं चक्रपुरप्रभावाध्यासनेष्वपि ।
रत्नं स्वजातिश्रेष्ठेऽपि वने सलिलकानने ॥ 1327

तलिनं विरले स्तोके वाच्यलिङ्गास्तथोत्तरे ।
समानाः सत्समैके स्युः पिशुनौ खलसूचकौ ॥ 1328

हीनन्यूनावूनगर्ह्यौ वेगिशूरौ तरस्विनौ ।
अभिपन्नोऽपराद्धोऽभिग्रस्तव्यापद्गतावपि ॥ 1329

इति नान्तशब्दाः

अथ पान्तशब्दाः

कलापो भूषणे बर्हे तूणीरे संहतेऽपि च ।
परिच्छदे परीवापः पर्युप्तौ सलिलस्थितौ ॥ 1330

गोधुग् गोष्ठपतिर्गोपौ हरो विष्णुर्वृषाकपिः ।
बाष्पमूष्माश्रु कशिपु त्वन्नमाच्छादनं द्वयम् ॥ 1331

तल्पं शय्याट्टदारेषु स्तम्बेऽपि विटपोऽस्त्रियाम् ।
प्राप्तरूपस्वरूपाभिरूपा बुधमनोज्ञयोः ।। 1332

भेद्यलिङ्गा अमी कूर्मी वीणाभेदश्च कच्छपी ।

इति पान्तशब्दाः

अथ फान्तशब्दाः

रवर्णे पुंसि रेफः स्यात् कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः ।। 1333

इति फान्तशब्दाः

अथ बान्तशब्दाः

अन्तराभवसत्त्वेऽश्वे गन्धर्वो दिव्यगायने ।
कम्बुर्ना वलये शङ्खे द्विजिह्वौ सर्पसूचकौ ।। 1334

पूर्वोऽन्यलिङ्गः प्रागाह पुंबहुत्वेऽपि पूर्वजान् ।

इति बान्तशब्दाः

अथ भान्तशब्दाः

कुम्भौ घटेभमूर्धांशौ डिम्भौ तु शिशुबालिशौ ।। 1335

स्तम्भौ स्थूणाजडी भावौ शंभू ब्रह्मत्रिलोचनौ ।
कुक्षिभ्रूणार्भका गर्भा विस्रम्भः प्रणयेऽपि च ।। 1336

स्याद् भेर्यां दुन्दुभिः पुंसि स्यादक्षे दुन्दुभिः स्त्रियाम् ।
स्यान्महारजने क्लीबं कुसुम्भं करके पुमान् ।। 1337

क्षत्रियेऽपि च नाभिर्ना सुरभिर्गवि च स्त्रियाम् ।
सभा संसदि सभ्ये च त्रिष्वध्यक्षेऽपि वल्लभः ।। 1338

इति भान्तशब्दाः

अथ मान्तशब्दाः

किरणप्रग्रहौ रश्मी कपिभेकौ प्लवङ्गमौ ।
इच्छामनोभवौ कामौ शौर्योद्योगौ पराक्रमौ ।। 1339

धर्माः पुण्ययमन्यायस्वभावाचारसोमपाः ।
उपायपूर्व आरम्भ उपधा चाप्युपक्रमः ।। 1340

वणिक्पथः पुरं वेदो निगमा नागरो वणिक् ।
नैगमौ द्वौ बले रामो नीलचारुसिते त्रिषु ।। 1341

शब्दादिपूर्वो वृन्देऽपि ग्रामः क्रान्तौ च विक्रमः ।
स्तोमः स्तोत्रेऽध्वरे वृन्दे जिह्मस्तु कुटिलेऽलसे ।। 1342

गुल्मा रुक्स्तम्बसेनाश्च जामिः स्वसृकुलस्त्रियोः ।
क्षितिक्षान्त्योः क्षमा युक्ते क्षमं शक्ते हिते त्रिषु ।। 1343

त्रिषु श्यामौ हरित्कृष्णौ श्यामा स्याच्छारिबा निशा ।
ललामं पुच्छपुण्ड्राश्वभूषाप्राधान्यकेतुषु ।। 1344

सूक्ष्ममध्यात्ममप्यादौ प्रधाने प्रथमस्त्रिषु ।
वामौ वल्गुप्रतीपौ द्वावधमौ न्यूनकुत्सितौ ।। 1345

जीर्णं च परिभुक्तं च यातयाममिदं द्वयम् ।

इति मान्तशब्दाः

अथ यान्तशब्दाः

तुरंगगरुडौ ताक्ष्यौ निलयापचयौ क्षयौ ।। 1346

श्वशुर्यौ देवरश्यालौ भ्रातृव्यौ भ्रातृजद्विषौ ।
पर्जन्यौ रसदब्देन्द्रौ स्यादर्यः स्वामिवैश्ययोः ।। 1347

तिष्यः पुष्ये कलियुगे पर्यायोऽवसरे क्रमे ।
प्रत्ययोऽधीनशपथज्ञानविश्वासहेतुषु ॥ 1348

रन्ध्रे शब्देऽथानुशयो दीर्घद्वेषानुतापयोः ।
स्थूलोच्चयस्त्वसाकल्ये गजानां मध्यमे गते ॥ 1349

समयाः शपथाचारकालसिद्धान्तसंविदः ।
व्यसनान्यशुभं दैवं विपदित्यनयास्त्रयः ॥ 1350

अत्ययोऽतिक्रमे कृच्छ्रे दोषे दण्डेऽप्यथापदि ।
युद्धायत्योः संपरायः पूज्यस्तु स्वशुरेऽपि च ॥ 1351

पश्चादवस्थायिबलं समवायश्च संनयौ ।
संघाते संनिवेशे संस्त्यायः प्रणयास्त्वमी ॥ 1352

विश्रम्भयाञ्चाप्रेमाणो विरोधेऽपि समुच्छ्रयः ।
विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्र शब्दादिकेष्वपि ॥ 1353

निर्यासेऽपि कषायोऽस्त्री सभायां च प्रतिश्रयः ।
प्रायो भूम्न्यन्तगमने मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि ॥ 1354

रहस्योपस्थयोर्गुह्यं सत्यं शपथतथ्ययोः ।
वीर्यं बले प्रभावे च द्रव्यं भव्ये गुणाश्रये ॥ 1355

धिष्ण्यं स्थाने गृहे भेऽग्नौ भाग्यं कर्म शुभाशुभम् ।
कशेरुहेम्नोर्गाङ्गेयं विशल्या दन्तिकापि च ॥ 1356

वृषाकपायी श्रीगौर्योरभिख्या नामशोभयोः ।
आरम्भो निष्कृतिः शिक्षा पूजनं संप्रधारणम् ॥ 1357

उपायः कर्म चेष्टा च चिकित्सा च [illegible] क्रियाः ।
छाया सूर्यप्रिया कान्तिः प्रतिबिम्बमनातपः ॥ 1358

कक्ष्या प्रकोष्ठे हर्म्यादेः काञ्च्यां मध्येभबन्धने ।
कृत्या क्रियादेवतयोस्त्रिषु भेद्ये धनादिभिः ।। 1359
जन्यः स्याज्जनवादेऽपि जघन्योऽन्तेऽधमेऽपि च ।
गर्ह्याधीनौ च वक्तव्यौ कल्यौ सज्जनिरामयौ ।। 1360
आत्मवाननपेतोऽर्थादर्थ्यौ पुण्यं तु चार्वपि ।
रूप्यं प्रशस्ते रूपेऽपि वदान्यो वल्गुवागपि ।।1361
न्याय्येऽपि मध्यं सौम्यं तु सुन्दरे सोमदैवते ।

इति यान्तशब्दाः

अथ रान्तशब्दाः

निवहावसरौ वारौ संस्तरौ प्रस्तटाध्वरौ ।। 1362

गुरूगीर्पतिपित्राद्यौ द्वापरौ युगसंशयौ ।
प्रकारौ भेदसादृश्य आकाराविङ्गिताकृती ।। 1363

किंशारू धान्यशूकेषू मरू धन्वधराधरौ ।
अद्रयो द्रुमशैलार्काः स्त्रीस्तनाब्दौ पयोधरौ ।। 1364

ध्वान्तारिदानवा वृत्रा बलिहस्तांशवः करा ।
प्रदरा भङ्गनारीरुग्बाणा अस्राः कचा अपि ।। 1365

अजातश्रृङ्गो गौः कालेऽप्यश्मश्रुर्ना च तूबरौ ।
स्वर्णेऽपि राः परिकरः पर्यङ्कपरिवारयोः ।। 1366

मुक्ताशुद्धौ च तारः स्याच्छारो वायौ स तु त्रिषु ।
कर्बुरेऽथ प्रतिज्ञाजिसंविदापत्सु संगरः ।। 1367

वेदभेदे गुप्तिवादे मन्त्रो मित्रो रवावपि ।
मखेषुयूपखण्डेऽपि स्वरुर्गुह्योऽप्यवस्करः ॥ 1368

आडम्बरस्तूर्यरवे गजेन्द्राणां च गर्जिते ।
अभिहारोऽभियोगे च चौर्ये संनहनेऽपि च ॥ 1369

स्याज्जङ्गमे परीवारः खड्गकोशे परिच्छदे ।
विष्टरो विटपी दर्भमुष्टिः पीठाद्यमासनम् ॥ 1370

द्वारि द्वाःस्थे प्रतीहारः प्रतीहार्यप्यनन्तरे ।
विपुले नकुले विष्णौ बभ्रुः स्यात् पिङ्गले त्रिषु ॥ 1371

सारो बले स्थिरांशे च न्याय्ये क्लीबं वरेत्रिषु ।
दुरोदरो द्यूतकारे पणे द्यूते दुरोदरम् ॥ 1372

महारण्ये दुर्गपथे कान्तारं पुंनपुंसकम् ।
मत्सरोऽन्यशुभद्वेषे तद्वत्कृपणयोस्त्रिषु ॥ 1373

देवाद्वृते वरः श्रेष्ठे त्रिषु क्लीबं मनाक्प्रिये ।
वंशाङ्कुरे करीरोऽस्त्री तरुभेदे घटे च ना ॥ 1374

ना चमूजघने हस्तसूत्रे प्रतिसरोऽस्त्रियाम् ।
यमानिलेन्द्रचन्द्रार्कविष्णुसिंहांशुवाजिषु ॥ 1375

शुकाहिकपिभेकेषु हरिर्ना कपिले त्रिषु ।
शर्कराकर्परांशेऽपि यात्रा स्याद्यापने गतौ ॥ 1376

इरा भूवाक्सुराप्सु स्यात् तन्द्री निद्राप्रमीलयोः ।
धात्री स्यादुपमातापि क्षितिरप्यामलक्यपि ॥ 1377

क्षुद्रा व्यङ्गा नटी वेश्या सरघा कण्टकारिका ।
त्रिषु क्रूरेऽधनेऽल्पेऽपि क्षुद्रो मात्रा परिच्छदे ॥ 1378

अल्पे च परिमाणे स्यान्मात्रं कात्स्न्र्येऽवधारणे ।
आलेख्याश्चर्ययोश्चित्रं कलत्रं श्रोणिभार्ययोः ॥ 1379

योग्यभाजनयोः पात्रं पत्रं वाहनपक्षयोः ।
निदेशग्रन्थयोः शास्त्रं शस्त्रमायुधलोहयोः ॥ 1380

स्याज्जटांशुकयोर्नेत्रं क्षेत्रं पत्नीशरीरयोः ।
मुखाग्रे क्रोडहलयोः पोत्रं गोत्रं च नाम्नि च ॥ 1381

सत्रमाच्छादने यज्ञे सदादाने वनेऽपि च ।
अजिरं विषये कायेऽप्यम्बरं व्योम्नि वाससि ॥ 1382

चक्रं राष्ट्रेऽप्यक्षरं तु मोक्षेऽपि क्षीरमप्सु च ।
स्वर्णेऽपि भूरिचन्द्रौ द्वौ द्वारमात्रे तु गोपुरम् ॥ 1383

गुहादम्भौ गह्वरे द्वे रहोऽन्तिकमुपह्वरे ।
पुरोऽधिकमुपर्यग्राण्यगारे नगरे पुरम् ॥ 1384

मन्दिरं चाथ राष्ट्रोऽस्त्री विषये स्यादुपद्रवे ।
दरोऽस्त्रियां भये श्वभ्रे वज्रोऽस्त्री हीरके पवौ ॥ 1385

तन्त्रं प्रधाने सिद्धान्ते सूत्रवाये परिच्छदे ।
औशीरं चामरे दण्डेऽप्यौशीरं शयनासने ॥ 1386

पुष्करं करिहस्ताग्रे वाद्यभाण्डमुखे जले ।
व्योम्नि खड्गफले पद्मे तीर्थौषधिविशेषयोः ॥ 1387

अन्तरमवकाशावधिपरिधानान्तर्धिभेदतादर्थ्ये ।
छिद्रात्मीयविनाबहिरवसरमध्येऽन्तरात्मनि च ॥ 1388

मुस्तेऽपि पिठरं राजकशेरुण्यपि नागरम् ।
शार्वरं त्वन्धतमसे घातुके भेद्यलिङ्गकम् ॥ 1389

गौरोऽरुणे सिते पीते व्रणकार्यप्यरुष्करः ।
जठरः कठिनेऽपि स्यादधस्तादपि चाधरः ॥ 1390

अनाकुलेऽपि चैकाग्रो व्यग्रो व्यासक्त आकुले ।
उपर्युदीच्यश्रेष्ठेष्वप्युत्तरः स्यादनुत्तरः ॥ 1391

एषां विपर्यये श्रेष्ठे दूरानात्मोत्तमाः पराः ।
स्वादुप्रियौ च मधुरौ क्रूरौ कठिननिर्दयौ ॥ 1392

उदारो दातृमहतोरितरस्त्वन्यनीचयोः ।
मन्दस्वच्छन्दयोः स्वैरं शुभ्रमुद्दीप्तशुक्लयोः ॥ 1393

इति रेफान्तशब्दाः

अथ लान्तशब्दाः

चूडा किरीटं केशाश्च संयता मौलयस्त्रयः ।
द्रुमप्रभेदमातङ्गकाण्डपुष्पाणि पीलवः ॥ 1394

कृतान्तनेहसोः कालश्चतुर्थेऽपि युगे कलिः ।
स्यात् कुरङ्गेऽपि कमलः प्रावारेऽपि च कम्बलः ॥ 1395

करोपहारयोः पुंसि बलिः प्राण्यङ्गजे स्त्रियाम् ।
स्थौल्यसामर्थ्यसैन्येषु बलं ना काकसीरिणोः ॥ 1396

वातूलः पुंसि वात्यायामपि वातसहे त्रिषु ।
भेद्यलिङ्गः शठे व्यालः पुंसि श्वापदसर्पयोः ॥ 1397

मलोऽस्त्री पापविट्किट्टान्यस्त्री शूलं रुगायुधम् ।
शङ्कावपि द्वयोः कीलः पालिः स्त्र्यश्र्यङ्कपङ्क्तिषु ॥ 1398

कला शिल्पे कालभेदेऽप्याली सख्यावली अपि ।
अब्ध्यम्बविकृतौ वेला कालमर्यादयोरपि ॥ 1399

बहुलाः कृत्तिका गावो बहुलोऽग्नौ शितौ त्रिषु ।
लीला विलासक्रियययोरुपला शर्करापि च ॥ 1400

शोणितेऽम्भसि कीलालं मूलमाद्ये शिफाभयोः ।
जालं समूह आनायो गवाक्षक्षारकावपि ॥ 1401

शीलं स्वभावे सद्वृत्ते सस्ये हेतुकृते फलम् ।
छदिर्नेत्ररुजोः क्लीबं समूहे पटलं न ना ॥ 1402

अधः स्वरूपयोरस्त्री तलं स्याच्चामिषे पलम् ।
और्वानलेऽपि पातालं चेलं वस्त्रेऽधमे त्रिषु ॥ 1403

कुकूलं शङ्कुभिः कीर्णे श्वभ्रे ना तु तुषानले ।
निर्णीते केवलमिति त्रिलिङ्गं त्वेककृत्स्नयोः ॥ 1404

पर्याप्तिक्षेमपुण्येषु कुशलं शिक्षिते त्रिषु ।
प्रवालमङ्कुरेप्यस्त्री त्रिषु स्थूलं जडेऽपि च ॥ 1405

करालो दन्तुरे तुङ्गे चारौ दक्षे च पेशलः ।
मूर्खेऽर्भकेऽपि बालः स्याल्लोलश्चलसतृष्णयोः ॥ 1406

इति लान्तशब्दाः

अथ वान्तशब्दाः

दवदावौ वनारण्यवह्नी जन्महरौ भवौ ।
मन्त्री सहायः सचिवौ पतिशाखिनरा धवाः ॥ 1407

अवयः शैलमेषार्का आज्ञाह्वानाध्वरा हवाः ।
भावः सत्तास्वभावाभिप्रायचेष्टात्मजन्मसु ॥ 1408

स्यादुत्पादे फले पुष्पे प्रसवो गर्भमोचने ।
अविश्वासेऽपह्नवेऽपि निकृतावपि निह्नवः ॥ 1409

उत्सेकामर्षयोरिच्छाप्रसवे मह उत्सवः ।
अनुभावः प्रभावे च सतां च मतिनिश्चये ॥ 1410

स्याज्जन्महेतुः प्रभवः स्थानं चाद्योपलब्धये ।
शूद्रायां विप्रतनये शस्त्रे पारशवो मतः ॥ 1411

ध्रुवो भभेदे क्लीबे तु निश्चिते शाश्वते त्रिषु ।
स्वो ज्ञातावात्मनि स्वं त्रिष्वात्मीये स्वोऽस्त्रियां धने ॥ 1412

स्त्रीकटीवस्त्रबन्धेऽपि नीवी परिपणेऽपि च ।
शिवा गौरीफेरवयोर्द्वन्द्वं कलहयुग्मयोः ॥ 1413

द्रव्यासुव्यवसायेषु सत्त्वमस्त्री तु जन्तुषु ।
क्लीबं नपुंसके षण्ढे वाच्यलिङ्गमविक्रमे ॥ 1414

इति वान्तशब्दाः

अथ शान्तशब्दाः

द्वौ विशौ वैश्यमनुजौ द्वौ चराभिमरौ स्पशौ ।
द्वौ राशी पुञ्जमेषाद्यौ द्वौ वंशौ कुलमस्करौ ॥ 1415

रहः प्रकाशौ वीकाशौ निर्वेशो भृतिभोगयोः ।
कृतान्ते पुंसि कीनाशः क्षुद्रकर्षकयोस्त्रिषु ॥ 1416

पदे लक्ष्ये निमित्तेऽपदेशः स्यात् कुशमप्सु च ।
दशावस्थानेकविधाप्याशा तृष्णापि चायता ॥ 1417

वशा स्त्री करिणी च स्याद् दृग् ज्ञाने ज्ञातरि त्रिषु ।
स्यात् कर्कशः साहसिकः कठोरामसृणावपि ॥ 1418

प्रकाशोऽतिप्रसिद्धेऽपि शिशावज्ञे च बालिशः ।
कोशोऽस्त्री कुड्मले खड्गपिधानेऽर्थौघदिव्ययोः ॥ 1419

इति शान्तशब्दाः

अथ षान्तशब्दाः

सुरमत्स्यावनिमिषौ पुरुषावात्ममानवौ ।
काकमत्स्यात्खगौ ध्वाङ्क्षौ कक्षौ तु तृणवीरुधौ ॥ 1420

अभीषुः प्रग्रहे रश्मौ प्रैषः प्रेषणमर्दने ।
पक्षः सहायेऽप्युष्णीषं शिरोवेष्टकिरीटयोः ॥ 1421

शुक्रले मूषिके श्रेष्ठे सुकृते वृषभे वृषः ।
द्यूतेऽक्षे शारिफलकेऽप्याकर्षोऽथाक्षमिन्द्रिये ॥ 1422

ना द्यूताङ्गे कर्षचक्रे व्यवहारे कलिद्रुमे ।
कर्षूर्वार्ता करीषाग्निः कर्षूः कुल्याभिधायिनी ॥ 1423

पुंभावे तत्क्रियां च पौरुषं विषमप्सु च ।
उपदानेऽप्यामिषं स्यादपराधेऽपि किल्बिषम् ॥ 1424

स्याद् वृषो लोकधात्वंशे वत्सरे वर्षमस्त्रियाम् ।
प्रेक्षा नृत्येक्षणं प्रज्ञा भिक्षा सेवार्थना भृतिः ॥ 1425

त्विट् शोभापि त्रिषु परे न्यक्षं कार्त्स्न्यनिकृष्टयोः ।
प्रत्यक्षोऽधिकृतेऽध्यक्षो रूक्षस्त्वप्रेम्णचिक्कणे ॥ 1426

इति षान्तशब्दाः

अथ सान्तवर्गः

रविश्वेतच्छदौ हंसौ सूर्यवह्नी विभावसू ।
वत्सौ तर्णकवर्षौ द्वौ सारङ्गाश्च दिवौकसः ॥ 1427

शृङ्गारादौ विषे वीर्ये गुणे रागे द्रवे रसः ।
पुंस्युत्तंसावतंसौ द्वौ कर्णपूरे च शेखरे ॥ 1428

देवभेदेऽनले रश्मौ वसू रत्ने धने वसु ।
विष्णौ च वेधाः स्त्री त्वाशीर्हिताशंसाहिदंष्ट्रयोः ॥ 1429

लालसे प्रार्थनौत्सुक्ये हिंसा चौर्यादिकर्म च ।
प्रसूरश्वापि भूद्यावौ रोदस्यौ रोदसी च ते ॥ 1430

ज्वालाभासोर्न पुंस्यर्चिर्ज्योतिर्भद्योतदृष्टिषु ।
पापापराधयोरागः खगबाल्यादिनोर्वयः ॥ 1431

तेजः पुरीषयोर्वर्चो महस्तूत्सवतेजसोः ।
रजो गुणे च स्त्रीपुष्पे राहौ ध्वान्ते गुणे तमः । 1432

छन्दः पद्येऽभिलाषे च तपः कृच्छ्रादिकर्म च ।
सहो बलं सहा मार्गो नभः खं श्रावणो नभाः ॥ 1433

ओकः सद्माश्रयश्चौकाः पयः क्षीरं पयोऽम्बु च ।
ओजो दीप्तौ बले स्रोत इन्द्रिये निम्नगारये ॥ 1434

तेजः प्रभावे दीप्तौ च बले शुक्रेऽप्यनस्त्रिषु ।
विद्वान् विदंश्च बीभत्सो हिंस्रेऽप्यतिशये त्वमी ॥ 1435

वृद्धप्रशस्ययोर्ज्यायान् कनीयांस्तु युवाल्पयोः ।
वरीयांस्तूरुवरयोः साधीयान् साधुबाढयोः ॥ 1436

इति सान्तशब्दाः

अथ हान्तवर्गः

दलेऽपि बर्हं निर्व्यूहोपरागार्कादयो ग्रहाः ।
द्वारापीडे क्वाथरसे निर्व्यूहो नागदन्तके ॥ 1437

तुलासूत्रेऽश्वादिरश्मौ प्रग्राहः प्रग्रहोऽपि च ।
पत्नीपरिजनादानमूलशापाः परिग्रहाः ॥ 1438

दारेषु च गृहाः श्रोण्यामप्यारोहो वरस्त्रियाः ।
व्यूहो वृन्देऽप्यहिर्वृत्रेऽप्यग्नीन्द्वर्कास्तमोऽपहाः ॥ 1439

परिच्छदे नृपार्हेऽर्थे परिबर्हः अव्ययाः परे ।

इति हान्तवर्गः

आङीषदर्थेऽभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे ॥ 1440

आ प्रगृह्यः स्मृतौ वाक्येऽप्यास्तु स्यात् कोपपीडयोः ।
पापकुत्सेषदर्थे कु धिङ्निर्भर्त्सननिन्दयोः ॥ 1441

चान्वाचयसमाहारेतरेतरसमुच्चये ।
स्वस्त्याशीः क्षेमपुण्यादौ प्रकर्षे लङ्घनेऽप्यति ।। 1442

स्वित् प्रश्ने च वितर्के च तु स्याद् भेदेऽवधारणे ।
सकृत् सहैकवारे चाप्याराद् दूरसमीपयोः ।। 1443

प्रतीच्यां चरमे पश्चदुताप्यर्थविकल्पयोः ।
पुनः सदार्थयोः शश्वत् साक्षात् प्रत्यक्षतुल्ययोः ।। 1444

खेदानुकम्पासंतोषविस्मयामन्त्रणे बत ।
हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भ विषादयोः ।। 1445

प्रति प्रतिनिधौ वीप्सालक्षणादौ प्रयोगतः ।
इति हेतुप्रकरणप्रकर्षादिसमाप्तिषु ।। 1446

प्राच्यां पुरस्तात् प्रथमे पुरार्थेऽग्रत इत्यपि ।
यावत्तावच्च साकल्येऽवधौ मानेऽवधारणे ।। 1447

मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकार्त्स्न्येष्वथो अथ ।
वृथानिरर्थकाविध्योर्नानानेकविनार्थयोः ।। 1448

नु पृच्छायां विकल्पे च पश्चात्सादृश्ययोरनु ।
प्रश्नावधारणानुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु ।। 1449

गर्हासमुच्चयप्रश्नशङ्कासंभावनास्वपि ।
उपमायां विकल्पे वा सामि त्वर्धे जुगुप्सिते ।। 1450

अमा सह समीपे च कं वारिणि च मूर्धनि ।
इवेत्थमर्थयोरेवं नूनं तर्केऽर्थ निश्चये ।। 1451

तूष्णीमर्थे सुखे जोषं किं पृच्छायां जुगुप्सने ।
नाम प्राकाश्यसंभाव्यक्रोधोपगमकुत्सने ।। 1452

अलं भूषणपर्याप्तिशक्तिवारणवाचकण् ।
हुं वितर्के परिप्रश्ने समयान्तिकमध्ययोः ।। 1453

पुनरप्रथमे भेदे निर्निश्चय निषेधयोः ।
स्यात् प्रबन्धे चिरातीते निकटागामिके पुरा ।। 1454

ऊरर्यूरी चोररी च विस्तारेऽङ्गीकृतौ त्रयम् ।
स्वर्गे परे च लोके स्ववार्तासंभाव्ययोः किल ।। 1455

निषेधवाक्यालंकारे जिज्ञासानुनये खलु ।
समीपोभयतः शीघ्रसाकल्याभिमुखेऽभितः ।। 1456

नामप्राकाश्ययोः प्रादुर्मिथोऽन्योन्यं रहस्यपि ।
तिरोऽन्तर्धौ तिर्यगर्थे हा विषादशुगर्तिषु ।। 1457

अहहेत्यत्यद्भुते खेदे हि हेतावववधारणे ।। 1458

इति श्रीदमरसिंहकृते नामलिङ्गानुशासने
।। नानार्थवर्गः ।।

4. ।। अव्ययवर्गः ।।

चिरायचिररात्रायचिरस्याद्याश्चिरार्थकाः ।
मुहुः पुनः पुनः शश्वदभीक्ष्णमसकृत्समाः ।। 1459

स्राग्झटित्यञ्जसाह्नायद्राङ्मङ्क्षुसपदि द्रुते ।
बलवत् सुष्ठु किमुत स्वत्यतीव च निर्भरे ।। 1460

पृथग्विनान्तरेणर्ते हिरुङ् नाना च वर्जने ।
यत्तद्यतस्ततो हेतावसाकल्ये तु चिच्चन ।। 1461

कदाचिज्जातु सार्धं तु साकं सत्रा समं सह ।
आनुकूल्यार्थकं प्राध्वं व्यर्थके तु वृथा मुधा ।। 1462

आहो उताहो किमुत विकल्पे किं किमूत च ।
तु हि च स्म ह वै पादपूरणे पूजने स्वति ।। 1463

दिवाह्नीत्यथ दोषा च नक्तं च रजनाविति ।
तिर्यगर्थे साचि तिरोऽप्यथ संबोधनार्थकाः ।। 1464

स्युः पाट् प्याडङ्ग हे है भोः समया निकषा हिरुक् ।
अतर्किते तु सहसा स्यात् पुरः पुरतोऽग्रतः ।। 1465

स्वाहा देवहविर्दाने श्रौषड् वौषड् वषट् स्वधा ।
किंचिदीषन्मनागल्पे प्रेत्यामुत्र भवान्तरे ।। 1466

वद् वा यथा तथेवैवं साम्येऽहो ही च विस्मये ।
मौने तु तूष्णीं तूष्णीकां सद्यः सपदि तत्क्षणे ।। 1467

दिष्ट्या समुपजोषं चेत्यानन्देऽथान्तरेऽन्तरा ।
अन्तरेण च मध्ये स्युः प्रसह्य तु हठार्थकम् ।। 1468

युक्ते द्वे सांप्रतं स्थानेऽभीक्ष्णं शश्वदनारते ।
अभावे नह्य नो नापि मास्म मालं च वारणे ।। 1469

पक्षान्तरे चेद्यदि च तत्त्वे त्वद्धाञ्जसा द्वयम् ।
प्राकाश्ये प्रादुराविः स्यादोमेवं परमं मते ।। 1470

समन्ततस्तु परितः सर्वतो विष्वगित्यपि ।
अकामानुमतौ काममसूयोपगमेऽस्तु च ॥ 1471

ननु च स्याद् विरोधोक्तौ कश्चित् कामप्रवेदने ।
निःषमं दुःषमं गर्ह्ये यथास्वं तु यथायथम् ॥ 1472

मृषा मिथ्या च वितथे यथार्थं तु यथातथम् ।
स्युरेवं तु पुनर्वैवेत्यवधारणवाचकाः ॥ 1473

प्रागतीतार्थकं नूनमवश्यं निश्चये द्वयम् ।
संवद् वर्षेऽवरे त्वर्वागामेवं स्वयमात्मना ॥ 1474

अल्पे नीचैः महत्युच्चैः प्रायो भूम्न्यद्रुते शनैः ।
सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेऽस्तमदर्शने ॥ 1475

अस्ति सत्त्वे रुषोक्तावु ऊं प्रश्नेऽनुनये त्वयि ।
हुं तर्के नु स्यादुषा रात्रेरवसाने नमो नतौ ॥ 1476

पुनरर्थेऽङ्ग निन्दायां दुष्ठु सुष्ठु प्रशंसने ।
(आमानुगुण्ये स्मरणेऽये फड् विघ्ननिराकृतौ ॥ 1477

अङ्गीकृतौ स्यादधिकं हीनसंबोधने तु रे ।)
सायं साये प्रगे प्रातः प्रभाते निकषान्तिके ॥ 1478

परुत्परार्यैषमोऽब्दे पूर्वे पूर्वतरे यति ।
अद्यात्राह्न्यथ पूर्वेऽह्नीत्यादौ पूर्वोत्तरापरात् ॥ 1479

तथाधरान्यान्यतरेतरात् पूर्वेद्युरादयः ।
उभयद्युश्चोभयेद्युः परे त्वह्नि परेद्यवि ॥ 1480

ह्योऽतीतेऽनागतेऽह्नि श्वः परश्वस्तत्परेऽहनि ।
तदा तदानीं युगपदेकदा सर्वदा सदा ॥ 1481

एतर्हि संप्रतीदानीमधुना सांप्रतं तथा ।
दिग्देशकाले पूर्वादौ प्रागुदक्प्रत्यगादयः ॥ 1482

॥ इत्यव्ययवर्गः ॥

5. ॥ लिङ्गादिसंग्रहवर्गः ॥

सलिङ्गशास्त्रैः सन्नादिकृत्तद्धितसमासजैः ।
अनुक्तैः संग्रहे लिङ्गं संकीर्णवदिहोन्नयेत् ॥ 1483

लिङ्गशेषविधिर्व्यापि विशेषैर्यद्यबाधितः ।
स्त्रियामीदूद्विरामैकाच् सयोनिप्राणिनाम च ॥ 1484

नाम विद्युन्निशावल्लीवीणादिग्भूनदीह्रियाम् ।
अदन्तैर्द्विगुरेकार्थो न स पात्रयुगादिभिः ॥ 1485

तल्वृन्दे येनिकट्यत्रा वैरमैथुनिकादिवुन् ।
स्त्रीभावादावनिक्तिण्ण्वुल्णच्ण्वुच्क्यब्युजिञ्ङ् निशाः
॥1486

उणादिषु निरूरीश्च ङ्याबूङन्तं चलं स्थिरम् ।
तत्क्रीडायां प्रहरणं चेन्मौष्टा पाल्लवा णदिक् ॥ 1487

घञो ञः सा क्रियास्यां चेद् दाण्डपाता हि फाल्गुनी ।
श्यैनंपाता च मृगया तैलंपाता स्वधेति दिक् ॥ 1488

स्त्री स्यात् काचिन्मृणाल्यादिर्विवक्षापचये यदि ।
लङ्का शेफालिका टीका धातकी पञ्जिकाढकी ।। 1489

सिध्रका शारिका हिक्का प्राचिकोल्का पिपीलिका ।
तिन्दुकी कणिका भङ्गिः सुरङ्गासूचिमाढयः ।। 1490

पिच्छावितण्डाकाकिण्यश्चूर्णिः शाणी द्रुणी दरत् ।
सातिः कन्या तथासन्दी नाभी राजसभापि च ।। 1491

झल्लरी चर्चरी पारी होरा लट्वा च सिध्मला ।
लाक्षा लिक्षा च गण्डूषा गृध्रसी चमसी मसी ।। 1492

।। इति स्त्रीलिङ्गविशेषप्रकरणम् ।।

अथ पुल्लिङ्गविशेषविधिप्रकरणम्

पुंस्त्वे सभेदानुचराः सपर्यायाः सुरासुराः ।
स्वर्गयागाद्रिमेघाब्धिद्रुकालासिशरारयः ।। 1493

करगण्डौष्ठदोर्दन्तकण्ठकेशनखस्तनाः ।
अह्नाहान्ताः क्ष्वेडभेदा रात्रान्ताः प्रागसंख्यकाः ।। 1494

श्रीवेष्टाद्याश्च निर्यासा असन्नन्ता अबाधिताः ।
कशेरुजतुवस्तूनि हित्वा तुरुविरामकाः ।। 1495

कषणभमरोपान्ता यद्यदन्ता अमी अथ ।
पथनयसटोपान्ता गोत्राख्याश्चरणाह्वयाः ।। 1496

नाम्न्यकर्तरि भावे च घञजबनङ्णघाथुचः ।
ल्युः कर्तरीमनिज्भावे को घोः किः प्रादितोऽन्त्यतः।। 1497

द्वन्द्वेऽश्वबडवावश्वबडवानसमाहृते ।
कान्तः सूर्येन्दुपर्यायपूर्वोऽप्यः पूर्वकोऽपि च ।। 1498

त्रटकश्चानुवाकश्च रल्लकश्च कुडङ्गकः ।
पुङ्खो न्यूङ्खः समुद्गश्च विटपट्टघटाः खटः ।। 1499

कोट्टारघट्टहट्टाश्च पिण्डगोण्डपिचण्डवत् ।
गडुः करण्डो लगुडो वरण्डश्च किणो घुणः ।। 1500

दृतिसीमन्त हरिता रोमन्थोद्गीथबुद्बुदाः ।
कासमर्दोऽर्बुदः कुन्दः फेनस्तूपौ सयूपकौ ।। 1501

आतपः क्षत्रिये नाभिः कणयक्षुरकेदराः ।
पूरक्षुरप्रचुक्राश्च गोलहिङ्गुलपुद्गलाः ।। 1502

त्रेतालमल्लभल्लाश्च पुरोडाशोऽपि पट्टिसः ।
कुल्माषो रभसश्चैव सकटाहः पतद्ग्रहः ।। 1503

इति पुंलिङ्गशेषः

अथ नपुंसकशेषप्रकरणम् –

द्विहीनेऽन्यच्च खारण्यपर्णश्वभ्रहिमोदकम् ।
शीतोष्णमांसरुधिरमुखाक्षिद्रविणं बलम् ।। 1504

भयामृतशकृद्वस्त्रचापाभरणलाञ्छनम् ।
दार्वौषधमृधापत्यहृदयोदरकाकुदम् ।। 1505

रत्तनाजिन श्रृङ्गार्मद्वारबर्होडुमानसम् ।
ध्वान्तं चाव्यक्तलिङ्गस्य भणितौ यत्प्रयुज्यते ।। 1506

फलहेमशुल्बलोहं सुखदुःखशुभाशुभम् ।
जलपुष्पाणि लवणं व्यञ्जनान्यनुलेपनम् ।। 1507

कोट्याः शतादिः संख्यान्या वा लक्षा नियुतं च तत् ।
द्व्यच्कमसिसुसन्नन्तं यदनान्तमकर्तरि ।। 1508

त्रान्तं सलोपधं शिष्ठं रात्रं प्राक्संख्ययान्वितम् ।
पात्राद्यदन्तै रेकार्थो द्विगुर्लक्ष्यानुसारतः ।। 1509

द्वन्द्वैकत्वाव्ययीभावौ पथः संख्याव्ययात्परः ।
षष्ठ्याश्छाया बहूनां चेद्विच्छायं संहतौ सभा ।। 1510

शालार्थापि परा राजामनुष्यार्थादराजकात् ।
दासीसभं नृपसभं रक्षःसभमिमा दिशः ।। 1511

उपज्ञोपक्रमान्तश्च तदादित्वप्रकाशने ।
कोपज्ञकोपक्रमादि कन्थोशीनरनामसु ।। 1512

भावे नणकचिद्ध्योऽन्ये समूहे भावकर्मणोः ।
अदन्तप्रत्ययाः पुण्यसुदिनाभ्यां त्वहःपरः ।। 1513

क्रियाव्ययानां भेदकान्येकत्वेऽप्युक्थतोटके ।
चोचं पिच्छं गृहस्थूणं तिरीटं मर्मयोजने ।। 1514

राजसूयं वाजपेयं गद्यपद्ये कृतौ कवेः ।
माणिक्यभाष्यसिन्दूरचीरचीवरपञ्जरम् ।। 1515

लोकायतं हरितालं विदलं स्थालबाह्लवम् ।

इति नपुंसकलिङ्गशेषः

अथ पुंनपुंसकसंग्रहः –

पुंनपुंसकयोः शेषोऽर्धर्चपिण्याककण्टकाः ।। 1516

मोदकस्तण्डकष्टङ्कः शाटकः खर्वटोऽर्बुदः ।
पातकोद्योगचरकतमालामलका नडः ।। 1517

कुष्ठं मुण्डं शीधु बुस्तं क्ष्वेडितं क्षेमकुट्टिमम् ।
संगमं शतमानार्मशम्बलाव्ययताण्डवम् ।। 1518

कवियं कन्दकार्पासं पारावारं युगंधरम् ।
पूयं प्रग्रीवपात्रीवे यूषं चमसचिक्कसौ ।। 1519

अर्धर्चादौ घृतादीनां पुंस्त्वाद्यं वैदिकं ध्रुवम् ।
तन्नोक्तमिह लोकेऽपि तच्चेदस्त्यस्तु शेषवत् ।। 1520

इति पुंनपुंसकसंग्रहः

अथ स्त्रीपुंससंग्रहः –

स्त्रीपुंसयोरपत्यान्ता द्विचतुःषट्पदोरगाः ।
जातिभेदाः पुमाख्याश्च स्त्रीयोगैः सह मल्लकः ।। 1521

मुनिर्वराटकः स्वातिर्वल्लको झाटलिर्मनुः ।
मूषा सृपाटी कर्कन्धूर्यष्टिः शाटी कटी कुटी ।। 1522

इति स्त्रीपुंलिङ्गशेषप्रकरण्

अथ स्त्रीनपुंसकशेषप्रकरणम् –

स्त्रीनपुंसकयोर्भावक्रिययोः ष्यञ् क्वचिच्च वुञ् ।
औचित्यमौचिती मैत्री मैत्र्यं वुञ् प्रागुदाहृतः ।। 1523

षष्ट्यन्त प्राक्पदाः सेनाच्छायाशालासुरानिशाः ।
स्याद्वा नृसेनं श्वनिशं गोशालमितरे च दिक् ।। 1524

आबन्नन्तोत्तरपदो द्विगुश्चापुंसि नश्च लुप् ।
त्रिखट्वं च त्रिखट्वी च त्रितक्षं च त्रितक्ष्यपि ॥ 1525

इति स्त्रीनपुंसकलिङ्गशेषः

अथ त्रिलिङ्गशेषः –

त्रिषु पात्री पुटी वाटी पेटी कुवलदाडिमौ ।

इति त्रिलिङ्गशेषः

अथ परलिङ्गशेषः –

परलिङ्गं स्वप्रधाने द्वन्द्वे तत्पुरुषेऽपि तत् ॥ 1526

इति परलिङ्गशेष प्रकरणम्

अर्थान्ताः प्राद्यलंप्राप्तापन्नपूर्वाःपरोपगाः ।
तद्धितार्थे द्विगुः संख्यासर्वनामतदन्तकाः ॥ 1527

बहुव्रीहिरदिग्नाम्नामुन्नेयं तदुदाहृतम् ।
गुणद्रव्यक्रियायोगोपाधयः परगामिनः ॥ 1528

कृतः कर्तर्यसंज्ञायां कृत्याः कर्तरि कर्मणि ।
अणाद्यन्तास्तेन रक्ताद्यर्थे नानार्थभेदकाः ॥ 1529

इति वाच्यलिङ्गशेषः

षट्संज्ञकास्त्रिषु समा युष्मदस्मत्तिङव्ययम् ।
परं विरोधे शेषं तु ज्ञेयं शिष्टप्रयोगतः ॥ 1530

इति लिङ्गादि संग्रहवर्गः

(इत्यमरसिंहकृतौ नामलिङ्गानुशासने ।
सामान्यकाण्डस्तृतीयः साङ्ग एव समर्थितः ॥*
(* अयं श्लोकः दाक्षिणात्यव्याख्यानेषु न दृश्यते)

॥ अमरकोशः समाप्तः ॥

शुभम्

*****

तृतीयकाण्डस्य अणुक्रमणिका

(श्लोक संख्या)

(5,6,7 ஆகிய தொகுதிகளின் சொற்களின் அகரவரிசைப்பட்டியல்)

आ

